

Opinnäytetyö (YAMK)

Turun ammattikorkeakoulu

Kulttuuriala

2019

Riku Laakkonen

ESINEILMAISUN TAIDE SAATTOHOIDON TUKENA

Riku Laakkonen

ESINEILMAISUN TAIDE SAATTOHOIDON TUKENA

Opinnäytetyö käsittelee esineilmaisun taidetta ja sen eri näkökulmia saattohoidettavien kanssa toteutetuissa taidetuokioissa. Esineilmaisu on esineiden animointia yhteistyössä saattohoidettavan kanssa. Esineilmaisun käyttö saattohoidossa tähtää saattohoidettavan moraalisen toimijuuden tukemiseen. Moraalinen toimija on henkilö, joka voi päättää kuinka toimia tai olla toimimatta, ja arvioida omia toimiaan.

Kehittämishankkeessani kokeilin ja kehitin tätä taidetyökalua hämeenlinnalaisessa Koivikkokodissa kevään 2019 aikana. Tutkin tässä opinnäytetyössä, mitä esineiden käyttö taiteellisen ilmaisun välineenä saattohoitokodissa on sekä mitä esineilmaisutuokiot tuottavat. Aineistona käytän kehittämishankkeen aikana toteuttamiani esineilmaisutuokioita, jotka olen dokumentoinut. Kiinnitän opinnäytetyöni esineen animoinnin ja näyttämön teorioihin sekä otan osaa keskusteluun taiteen käytön eettisyydestä.

Opinnäytetyöni osoittaa, että esineilmaisu voidaan lukea osaksi laajempaa kuolemisen kulttuuria, jossa kuoleva ihminen saa haaveilla ja saattaa omaa tarinaansa valmiiksi. Esineilmaisu vaatii toteutuakseen esineanimoijan, saattohoidettavan ja esineiden tasa-arvoisuutta.

Johtopäätöksenä on, että esineilmaisun taide tukee saattohoidettavan kulttuurista identiteettiä ja on hyvin suunniteltuna toteutettavissa osana laadukasta saattohoitoa.

ASIASANAT:

Soveltava nukketatteri, esineteatteri, saattohoito, kuolemisen kulttuuri, moraalinen toimijuus

MASTER'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Master of Culture and Arts, Contemporary Contexts of Arts

2019 | 40

Riku Laakkonen

THE ART OF EXPRESSIVE OBJECTS SUPPORTING PALLIATIVE CARE

This thesis describes the art of expressive objects and different aspects of that in art moments which were put into practice with palliative care patients. Object expression is animation of objects which is done in collaboration with a palliative care patient. The use of object expression in palliative care aims to support palliative care patient's moral agency. A moral agent is a human who can decide how to act or not to act at all and estimate his/her own actions.

In my development project I tested and developed this tool of art at Koivikko Hospice in Hämeenlinna during the spring of 2019. In this thesis I will look what is the use of objects as a tool for artistic expression is and what are these moments producing. As material, I use those moments of expressive objects which I put into practice during my development project and which I documented. I tie my development project on theories of object animation and theories of stage. I am also taking part of ethical discussion about the use of art.

My development project shows that the art of expressive objects can be counted as part of larger culture of dying where the dying person can dream and fulfill his/her story. To actualize itself, the art of expressive objects needs the equality of the object animator, the dying person and objects.

The conclusion of this thesis is that the art of expressive objects supports the dying person's cultural identity and when well planned, it can be one part of hospice's good quality in palliative care

KEYWORDS:

applied puppetry, object theatre, palliative care, the culture of dying, moral agency

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 SAATTOHOIDOSTA KUOLETTAMISEN KULTTUURIIN	9
2.1 Saattohoito Suomessa	10
2.2 Kuolettamisen kulttuuri – laajempi näkökulma kuolemiseen	12
2.3 Kanssa-animoijan rooli osana kuolevan toimijuutta	13
3 ESINEEN MÄÄRITTELYÄ JA ELOLLISTUMISTA	15
3.1 Animoitavat esineet	17
3.2 Kaksi esimerkkiä esineiden elollistumisesta	20
4 ESINEILMAISUN MALLI JA EETTISYYS SEKÄ ESINEILMAISUN MORAALINEN TOIMIJUUS	25
4.1 Esineilmaisun eettisyys	30
4.2 Esineilmaisun moraalinen toimijuus	32
5 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS	34
6 LOPUKSI	36
LÄHTEET	38

1 JOHDANTO

Hyvä J,

haluan kirjoittaa sinulle kirjeen, vaikka tiedän, että olet kuollut. Tapasimme vain kerran, ja silloinkin hyvin lyhyen aikaa, vajaan kaksi tuntia. Miten nuo hetket voivatkin olla piirtyneenä mieleeni niin kirkkaasti? Koska tapasimme saattohoitokodissa, tiesin, että kuolemasi on lähellä. Se, että jokainen ihminen tietää kuolevansa, ja että syntyminen on ensi askel matkalla kuolemaan, on suomalaiselle ihmiselle kuitenkin hyvin kaukainen asia. Saattohoitokoti kuitenkin konkretisoi kuoleman. Se on läsnä.

Kirjoitan tätä näköjään myös itselleni. Sinä olet tämän tekstin alkusyy, sen laukaissut tekijä. Kohtaamises-tamme alkanut dialogisuus ikään kuin jatkuu tässä tekstinä. En pyri hallitsemaan tilannetta. Mahdollinen lukija/kuulija saa muodostaa oman tulkintansa.

Tämä oli merkittävä aika elämässäni, mielenkiintoinen sivu. Keskustelen kuolleiden kanssa ja kannan teitä mukana. Aiemmin teatteria tehdessäni ajattelin katsojan olevan se, jossa esitetty esitys jää elämään. Nyt vastuu esityksen muistamisesta on minulla.

En koskaan aiemmin ole kantanut vastuuta kuolleista. En ole aktiivisesti muistellut kuolleita. He ovat vain olleet. Minä olen halunnut koko ajan suunnata eteenpäin. Olen torjunut kuoleman, työntänyt sen mahdolli-suuden sivuun omassa elämässäni. Jotenkin kuoleman kohtaaminen ja käsittely kulkeutuu silti oman elämän käsittelyyn – haluan ymmärtää elämästä ja ihmisyydestä. Annan kuoleman tulla luokseni: sen ajatuksen, läheisyyden ja konkreettisuuden. Kohtaamalla kuolevia ihmisiä kohtaan elämää, ja kohtaamalla kuolevia ihmisiä kohtaan kuoleman.

Kohtaamiset ovat paradoksaalisia: aina kohdatessani ihmisen kohtaan kuolevan, mutten aktiivisesti ajattelle sitä. Tiedän tuon tosiasian, mutten tiedosta sitä. Aika, ajan käsite, hämärtyy kohdatessani eläviä ihmisiä, joiden kuolema on kaukana odotushorisontissa. Mutta kun olen saattohoitokodissa, en voi työntää ajatusta lähestyvistä kuolemasta pois mielestäni. Saattohoitokoti hengittää kuolemaa ja elää kuolemassa. Saattohoitokodin aika on merkityksistä tihentynyttä aikaa.

Kiitos, että sain kohdata sinut J.

Miksi teen tätä työtä? Miksi haluan viedä taidetta kuoleville? Vastuksia löytyy monia, yksi on hyvin pragmaattinen: minua kiinnostaa kokeilla, miten taidetyö voi toimia saattohoito-kontekstissa. Toinen vastaus on haluni tutkia, miten kulttuurin keinoin voi kohdata kuolevan ihmisen. Kohtaamisen keinona käytän esineilmaisun taiteeksi nimittämäni esi-neanimoinnin muotoa.

Esineilmaisuus saattohoidossa tarkoittaa tässä opinnäytetyössä kahdenkeskisiä kohtaami-sia saattohoidettavan ja taiteilijan välillä. Kohtaamisten tavoitteena on tarjota saattohoi-dettavalle taide-elämys, joka pohjautuu saattohoidettavan antamaan tarinaan. Tarina to-teutetaan arkipäiväisiä esineitä animoimalla. On tärkeää huomauttaa, että tässä opin-näytetyössä animointi tarkoittaa elottoman esineen elollistamista hyvin laajassa mie-lessä, eikä tavoittele vaikutelmaa esineen itsenäisestä elämästä. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että minä animoijana olen koko ajan näkyvillä, enkä yritä piilottaa itseäni.

Kaikki lähti liikkeelle pirkanmaalaisen hoivakodin johtajan, Jaana Holmin, kanssa käymästäni keskustelusta. Jaana toi esille, että varsinkin nuoremmille hoitajille on vaikeaa kohdata kuolevaa asukasta ja kuolemaa. Mietimme, mitä taiteen keinoja voisi kokeilla, jotta kuolemisen puhuminen tulisi helpommaksi ja jotta kohtaaminen kuolevan kanssa olisi muutakin kuin hoidollisia toimenpiteitä. Olimme aiemmin tehneet yhteistyötä muun muassa tekemällä yhteisönukketeatteria hoitokodin asukkaiden kanssa, mikä oli ollut hyvin onnistunut projekti. Ehdotin hoitajille nukketeatterikurssia, jonka puitteissa voisi simuloida saattohoitotilanteita. Perustin ehdotukseni nukketeatterin historiaan.

Nukketeatterin historia tuntee tapauksia, joissa nukkeja on käytetty eri kansojen kuolemien kulttuureissa. Puolalaisen nukketeatterihistorioitsija Henryk Jurkowskin mukaan nukkeja on käytetty laajalti kuoleman rituaaleissa, etenkin Aasiassa ja Afrikassa. Esi-merkkejä löytyy kuitenkin myös Euroopasta, ainakin 1800-luvulle asti. Pienessä katalonialaisessa satamassa asui kalastajia, jotka olivat intohimoisia kortinpelaajia. Kun joku heistä kuoli, kuolleen ruumis vietiin kapakkaan viimeistä korttipeliä varten. Tässä korttipelissä kuollut ruumis voitti, ja ruumista animoitiin kuin nukkea. (Jurkowski 1998, 43.)

Hoitajille pitämäni kurssi oli onnistunut ja sai minut innostumaan taiteen viemisestä saattohoidettaville, ja niin tarjosin ideaani hämeenlinnalaiseen Koivikko-kotiin, joka on yksi kolmesta Suomessa toimivasta saattohoitokodista. Olen työskennellyt taiteen soveltavien muotojen parissa yli 20 vuotta ja kehittänyt nukketeatterin soveltavia käytäntöjä osana työtäni. Tämän kehittämishankkeen aikana halusin koetella omia menetelmiäni itselleni uudessa kontekstissa, saattohoidossa. Samalla halusin nähdä, mihin suuntaan taiteellinen toiminta, koko ajan itseään reflektoiden ja korjaten, voi johtaa. Opinnäytteesäni tutkin, miten esineilmaisuu voisi toimia suomalaisen saattohoidon kontekstissa. Tutkimukseni aineisto koostuu tekemistäni esineilmaisutuokioista hämeenlinnalaisessa Koivikko-kodissa.

Esineilmaisua saattohoidossa voidaan tarkastella taiteena, jossa nukketeatterin perinne kehittyy ja saa uuden muodon. Tätä uutta muotoa voisi kutsua postdraamalliseksi esineilmaisuksi, joka ei pyri juonelliseen eheyteen vaan tuottaa kulloisestakin tarinasta tarinansa näköisen ehdotuksen esitykseksi. Hans-Thies Lehmann (2009) on tuonut teatterintutkimuksen keskusteluun käsitteen postdraamallisuus, joka kuvaa teatteria, jonka tavoitteena on toimia ilman draamaa, draaman paradigman hallitseman teatterin ”jälkeisessä” ajassa. Lehmannin mukaan draama on länsimaisessa teatterihistoriassa ja ajattelussa nähty ensisijaisena. 1960-luvulta alkaen on tapahtunut esteettisiä siirtymiä, joita voi tarkastella teatterin irtiottona draaman alisteisuudesta. (Lehtinen 2018, 207.)

Työni liikkuu monenlaisilla kohtaamispinnoilla ja välitiloissa. Saattohoitokoti on itsessään paikka, jossa ihmiset ovat välitilassa. Taiteen toteutuminen tällaisessa ympäristössä esittää taiteelle eri kriteerejä ja kysymyksiä kuin perinteisemmässä teatterikontekstissa. Saattohoidettavat ihmiset ovat elämän ja kuoleman rajalla. Myös esineet, jotka ovat elollisen roolissa, ovat välitilassa.

Saattohoidossa tekemäni esineilmaisutuokiot ovat olleet minun ja saattohoidettavan välisiä kahdenkeskisiä kohtaamisia. Olen fasilitoinut kohtaamisemme ja tuonut mukani tekniikan, esineilmaisun, jonka kautta saattohoidettavan tarina on tulostunut näyttämölle. Saattohoidettava on antanut tarinan ja roolittanut oman tarinansa esineillä, jotka hän on itse valinnut. Näin saattohoidettavan rooli esityksen luomisessa on ollut keskeinen. Tämän vuoksi olen päätenyt kutsumaan saattohoidettavaa *kanssa-animoijaksi* (*spect-animator*). Tämän käsitteen olen luonut brasilialaisen yhteisöteatterin kehittäjän Augusto Boalin (2008) tunnetuksi tekemän termin *spect-actor* pohjalta.

En löytänyt taiteen käytöstä saattohoidossa paljoakaan kirjallisia lähteitä. Siksi kehittämishankkeeni yksi haaste on koskenut rajaamista: Mikä kaikki on relevanttia oman työni kannalta, ja mikä kaikki olisi toisaalta hyvä kertoa? Saattohoidettavien kanssa työskentely on hyvin hauraassa tilanteessa olevien henkilöiden kanssa olemista. Minulle tämän kaltainen työskentely on tarkoittanut omien työtapojen ja -välineiden tarkkaa kuvaamista ja työskentelyn kautta syntyneen mallin avaamista.

Opinnäytetyössäni aineistoni, esineilmaisutuokiot, keskustele teoreettisen lähdekirjallisuuden kanssa. Näin saan kerrottua valitsemieni esineiden ominaislaadusta ja elollistumisesta sekä näyttämön luonteesta. Aineistoni olen dokumentoinut kirjaamalla muistiin annetut tarinat ja niiden pohjalta toteuttamani esitykset sekä esityspalautteen. Esitysten alku- ja lopputilanteet olen myös valokuvannut. Aineisto nostaa esiin myös kysymyksiä eettisyydestä: Miten tehdä oikeutta kuolevalle ihmiselle? Mitä taiteellinen kohtaaminen saattohoidettavan kanssa voi tarkoittaa?

Kohtaamiseni saattohoidettavien kanssa johtivat minut pohtimaan paljon saattohoidettavan identiteettiä ja sitä, mitä työni voisi tuottaa saattohoidettavan identiteetille. Lopulta identiteetin käsite ei tuntunut työni kannalta riittävän tarkalta. Koin, että tekemäni taidetyö saattohoidettavien kanssa ei pyrkinyt vaikuttamaan heidän identiteettiinsä, vaan tavoitteena oli tukea saattohoidettavan toimijuutta. Päädyin käyttämään sen sijaan moraalisen toimijuuden käsitettä. Moraalinen toimijaksi kutsutaan rationaalista ihmistä, joka voi harmita, kuinka toimii, vai toimiiko lainkaan. Kun toiminnan tavasta on päätetty, moraalinen

toimija voi toimintansa kautta toteuttaa tiettyjä muutoksia. Tätä sanotaan moraaliseksi toimijuudeksi. Opinnäytetyöni ehdottaa varovasti, että taide – tässä tapauksessa esineilmaisus – voisi olla yksi paikka, jossa moraalinen toimijuus voisi säilyä, ja näin saattohoidettavan ihmisyyden tulisi kuulluksi ja nähdyksi.

Mikko Salmela kirjoittaa artikkelissaan kuolevan kohtaamisesta ja toteaa, että kuolevien emotionaalinen tukeminen on saattohoidon vaativin osa. Salmelan mukaan kuoleman kieltämisen kulttuuri on väistymässä ja antamassa tilaa avoimmalle suhtautumiselle. Samalla kuolema on muuttunut yksilöllisemmäksi: jokainen saa kuolla omalla tavallaan (Salmela 2014, 47–48). Tämä yksilöllisemmän kuoleman tavoite nostaa kuolevan tunteiden ilmaisemisen entistä tärkeämpään asemaan. Taiteen käyttö voisi olla yksi ratkaisu kuolevien emotionaaliseen tukemiseen.

Seuraavassa luvussa taustoitin saattohoidon historiaa sekä saattohoitoa Suomessa, mistä etenen kuolettamisen kulttuurin ja kanssa-animoijan roolin pohdintaan. Luvussa kolme määrittelen esineen olemusta ja esineen animoitumiseen vaikuttavia seikkoja. Neljännessä luvussa esittelen luomani esineilmaisun mallin ja pohdin esineilmaisun eettisyyttä, joka johtaa esineilmaisun moraalisen toimijuuden määrittelemiseen. Luvussa viisi kirjoitan tutkimuksen luotettavuudesta ja eettisyydestä sekä kehittämishankkeen itselleni aiheuttamista asioista. Lopuksi teen päätelmiä, joissa kokoan opinnäytetyöni tavoitteita.

2 SAATTOHOIDOSTA KUOLETTAMISEN KULTTUURIIN

Saattohoito on lähestyvää kuolemaa edeltävää hoitoa. Se ei ole selkeästi rajattu hoitomuoto vaan kuolevan ja hänen läheistensä auttamiseen tähtäävien hoitojen kokonaisuus. Saattohoidossa kuolema nähdään elämän normaalina päätepisteenä. Saattohoidon tarkoituksena on tukea kuolevaa henkisesti, psyykkisesti ja fyysisesti sekä tarjota mahdollisuus valmistautua kuolemaan. (Pihlainen 2010, 11.)

Ensimmäisestä saattohoitokodista löytyy tietoja vuodelta 1842, jolloin Jeanne Garnier perusti hospice-kodin Ranskan Lyoniin (Pihlainen 2010, 11). Pohjois-Irlannissa aloitti vuonna 1879 toimintansa Our Lady's Hospice. Muutamaa vuotta myöhemmin, vuonna 1893, Englantiin perustettiin St Lukes hoitamaan kuolevia, köyhiä ihmisiä. Modernin hospice-liikkeen perustaja Dame Cicely Saunders työskenteli siellä kuolevien parissa 1940-luvulla (Sand 2003, 44). Saunders huomasi kuolevan potilaan tarvitsevan rauhaa kärsimykseltä, jotta hän voisi selvittää, kuka hän oli ja miten hän voisi koota ehkä tarkoituksettomalta näyttävän, päättymässä olevan elämänsä palat yhteen. Tämä huomio johti siihen, että Saunders perusti St Christopher's Hospicen Lontooseen vuonna 1967. Se oli ensimmäinen saattohoitokoti, jossa oli mukana tutkimus- ja opetustoimintaa, ja sen perustamisesta katsotaan alkaneen niin sanotun modernin hospice-liikkeen. (Sand 2003, 28, 44.)

Sana "hospice" merkitsee vieraanvaraisuutta ja kestävästä elämästä, ja sitä on käytetty tarkoittamaan kuolevien hoitoa ensimmäisen kerran vuonna 1842 (Olkkonen 2010, 3). Hilikka Sandin (2003, 44) mukaan termi korostaa kuolevien hoidossa mukana olevaa yhteisöllisyyttä, jossa hoitoyhteisö kulkee kuolevan ihmisen kanssa hänen kuolemaansa saakka. Hospice-hoitoa on alettu Suomessa nimittää saattohoidoksi.

Kuolevien hoidon kehittäminen alkoi Suomessa 1970-luvulla. Sotiin ja niiden aiheuttamiin kuolemiin oli jo saatu ajallista etäisyyttä. Aiemmin ihmiset kuolivat usein kotona, mutta 1970-luvulla kuolevia hoidettiin sairaaloissa tai terveyskeskusten vuodeosastoilla. Myös koulutustaso, ja sitä myötä hoidon osaaminen, oli noussut. Kuolevan potilaan hoitaminen saattohoitokotimuotoisena aloitettiin Suomessa 1980-luvun loppupuolella, jolloin avattiin ensimmäinen (1987 Pirkanmaan hoitokoti) maassamme nykyisin toimivasta kolmesta saattohoitokodista. Kaksi muuta saattohoitokotia ovat Terhokoti Helsingissä ja

Koivikkokoti Hämeenlinnassa. Perinteikäs, 25 vuotta Turun alueella toiminut Karinakoti suljettiin 30.6.2019.¹

2.1 Saattohoito Suomessa

Suomalaisen saattohoidon lähtökohtana on brittiläisen hospice-ideologian mukainen hoitaminen (Olkkonen 2010, 6). Lähtökohtana ovat kuolevan tarpeet. Näitä ovat saattohoitettavan fyysiset, sosiaaliset, psyykkiset, henkiset ja hengelliset tarpeet. Saattohoitokodeissa hoitoon osallistuvat eritasoisen ammatillisen hoitoalan koulutuksen saaneet hoitajat, lääkärit, sosiaalityöntekijät ja fysioterapeutit sekä sairaalapapit ja vapaaehtoistyöntekijät. (Sand 2003, 38.)

Keskeistä saattohoitokotien hoitoperiaatteissa on ihmisyyden kunnioittaminen ja potilaan persoonallisuuden tukeminen. Hoidossa korostuu kivun lievittäminen, koska potilaan sairautta ei voida enää parantaa. Saattohoito voi filosofiansa mukaisesti toteutua muuallakin. Saattohoitokotien perustamisen myötä myös suomalaisiin terveyskeskuksiin ja vanhustenhoitolaitoksiin on järjestetty erillisiä saattohoitopotilaille tarkoitettuja hoitohuoneita, joissa hoitoa annetaan saattohoitofilosofian mukaisesti. (Sand 2003, 44.)

Valtakunnallisen terveydenhuollon eettisen neuvottelukunnan ETENEn vuoden 2001 kesäseminaarin julkaisussa todetaan kuoleman kohtaamisen olevan kulttuurinen, filosofinen, sosiaalinen ja hengellinen prosessi (ETENE 2002, 11). Lääketieteellisen hoidon pitäisi saattohoidossa olla palvelevassa roolissa, jolloin sen tehtävänä olisi helpottaa somaattista ja psyykkistä kärsimystä. ETENEn julkaisun mukaan näin ei kuitenkaan ole, ja kuolema jää liian helposti vain lääketieteelliseksi tapahtumaksi. (ETENE 2002, 11.)

Elämän loppuvaiheen hoitoratkaisuissa päätös koskee usein sitä, millainen elämänlaatu tekee elämästä vielä elämisen arvoisen. Kysymys on hyvin subjektiivinen, ja siksi potilaan näkemys on ratkaiseva. Mirja Sisko Anttosen (2016, 8) mukaan hyvä kuolema on mahdollinen kärsimystä vähentämällä ja ihmisen voimavaroja vahvistamalla, ja se voi toteutua vuorovaikutteisen yhteistyön avulla. Monilla potilailta ja heidän omaisillaan korostuu kuoleman lähestyessä tarve hengelliseen ja sielunhoidolliseen tukeen, omaisilla

---

¹ Turun sanomat uutisoi 03.10.2019, että Karinakoti avautunee uudestaan ensi vuonna, mutta sen toiminta tulee muuttumaan. Turun kaupungin palvelualuejohtajan mukaan Karinakotiin ei tulla sijoittamaan saattohoitoa tarvitsevia potilaita.

myös heille läheisen ihmisen kuoltua. Potilaan hengellisten tarpeiden huomioonottaminen ja luonteva yhteistyö sairaalapappien tai muiden potilaan ja omaisten uskottuina toimivien sielunhoitajien kanssa on tärkeä osa kuolevien toivomaa hyvää hoitoa. Anttonen toteaa, että terveydenhuollon henkilöstöllä on oltava kyky tunnistaa potilaan hengelliset tarpeet ja pitää huolta, että hän saa tarvitsemansa tuen.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemissa saattohoitosuosituksissa mainitaan myös kulttuuriset tarpeet osana saattohoitoa (Pihlainen 2010, 15). Ihmisessä ei kuole pelkäämään ruumis ja keho vaan myös psyyke, tunteet ja ihmissuhteet. Tältä pohjalta esineilmaisun tuominen osaksi saattohoitoa on yksi keino välttää saattohoidon pelkistymistä lääketieteellisiksi toimenpiteiksi. Aiemmin mainitsemani Dame Cicely Saundersin perustama St Christopher's Hospice on ottanut myös taiteen osaksi saattohoitoa ja julkaissut aiheesta kirjan "The Creative Arts in Palliative Care" (Hartley & Payne 2008), jossa on lueteltu kuusi syytä, miksi käyttää taidetta saattohoidossa:

- 1) Taide ja luova työ ovat elävää inhimillistä toimintaa.
- 2) Taide ja luovuus ovat yksi hyvän elämän osa-alue, ja jos tavoitellaan hyvää saattohoitoa, täytyy taiteen olla yksi sen osa-alueista.
- 3) Yksi mahdollinen merkitys on helpottaa potilaita löytämään, mitkä teemat ovat heille tärkeitä.
- 4) Taide parantaa tunnetasapainoa ja täydellistää persoonallisuutta.
- 5) Taide voi ohjata huomion pois depressiosta.
- 6) Taide voi tuoda esiin toivon ja merkityksen vaikeissa tilanteissa.

Kirja väittää, että jos saattohoidossa on kysymys elämän elämisestä täyteen mittaansa, kuuluisi taiteen olla yksi osa sitä. Taiteet ovat mekanismi fasilitoida nykyistä kokemusta ja antaa sille merkitys. Taiteet tuovat mukanaan mahdollisuuksia motivoitumiseen ja kasvuun sekä ajatustenvaihtoon ja itsensä pohtimiseen (Hartley & Payne 2008, 12–13). Nukketeatterin soveltavia muotoja myös palliativisessa hoidossa kehittänyt Karrie Marshall (2013, 141) kirjoittaa, että vaikka kuolema on vakava asia, täytyisi kuolevalle tarjota mahdollisuus luovuuteen ja nauruun.

2.2 Kuolettamisen kulttuuri – laajempi näkökulma kuolemiseen

Tehdessäni työtäni Koivikko-kodissa luin saattohoitoon liittyvää kirjallisuutta ja etsin näkökulmaa omalle työlleni. Mikä on minun tulokulmani saattohoitokodin todellisuuteen? Varpu Lipponen kirjoittaa väitöskirjassaan, että kuolema ja kuoleminen sisältyvät ihmisen olemassaoloon. Saattohoidossa oleva ihminen tietää ja tajuaa kuolevansa. Jokainen kuolema on ainutlaatuinen, ja siksi saattohoitokaan ei toistu samalla kaavalla, joka varmistaisi hyvän kuoleamisen ja kuoleman. (Lipponen 2006, 15.)

Terhi Utriainen puhuu tutkimuksessaan ”Läsnä, riisuttu, puhdas” kuolettamisesta. Utriainen on lainannut tämän käsitteen vanhasta karjalaisesta perinteestä. Hän tarkoittaa sillä asettumista toisen kuoleman tilanteeseen sekä toimintaa ja asennoitumista siinä (Utriainen 1999). Kuolettamisen käsite tuntui minusta vapauttavalta. Se arkisti vaikeaa asiaa ja sai minut näkemään oman paikkani saattohoidossa tuoreemmin ja tarkemmin.

Kuolettaminen ei ole sama asia kuin saattohoito. Ensinnäkin se on ilmiönä eri kokoinen: saattohoidon näkökulmasta katsottuna kyse on vain sen osasta, joskin ehkä kiteytymästä. Utriainen mieltää kuolettamisen ajattomammaksi ja yleisemmäksi ilmiöksi kuin saattohoidon. Kuolevia ihmisiä on ollut ja on aina, ja heihin suhtaudutaan aina jollain tavoin. Hengenlähdön seuraaminen ja itkuvirsi olivat esimerkiksi osa karjalaista suhtautumista kuolemaan. Saattohoito on osa nykyistä. (Utriainen 1999, 33.)

Utriainen (Utriainen 1999, 58) puhuu tutkimuksessaan liminaalisuudesta. Oman tutkimukseni kannalta liminaalisuus on tärkeä termi, koska se liittyy myös soveltavan teatterin tutkimukseen. Termin on luonut antropologi Victor W. Turner etnografi Arnold van Gennepin siirtymäriittiteorian pohjalta. Esitystutkija Richard Schechnerin (2016, 116) mukaan liminaalinen jakso on ajanjakso, jolloin ihminen on henkilökohtaisten identiteettien ja sosiaalisten luokitusten ”välissä”.

Kuolettaminen täyttää liminaalin tunnusmerkit. Se on kuoleman ja elämän väliin jäävä tila. Saattohoidossa puhutaan usein siitä, kuinka medikaalinen kulttuuri on marginalisoinut kuoleman – tämän voi ymmärtää niin, että kuoleman sosiaalinen, merkitsevä liminaalisuus olisi ollut kiellettyä. Nyt se halutaan palauttaa. Terhi Utraisen (1999, 37) mukaan liminaalinen kuolettajasubjekti on paitsi toimija myös tila, jonka läpi merkitykset kulkevat, ja jossa tietyt merkitykset tihentyvät.

Animoidessani saattohoidettavien, kuolevien ihmisten tarinoita tunsin olevani edellä kuvatus kaltaisessa tilassa. Lisäyksenä Utraisen muotoilemaan kuolettajasubjektin tilaan tulivat esineet. Esineiden kautta tarinallisuus, tilallisuus ja ajallisuus tulivat konkreettiseksi. Esineiden yhteinen animointi mahdollisti kuoleman hetkellisen ”unohtamisen”, ja esineilmaisu loi taidepaikan, joka oli ehkä jotain muuta kuin kuolettamista. Mitä tällainen tunnetun ja uuden välisessä liminaalitullassa tapahtuva animoiminen voisi oikein olla?

2.3 Kanssa-animoijan rooli osana kuolevan toimijuutta

Kuolema on ongelma, joka ei ratkea. Tämän työn fokus ei olekaan kuolemassa vaan jossain muualla. Animoimalla kuolevien tarinoita pystyn ehkä kuvaamaan jotain kuolevan minuudesta ja aina kuolemaan asti jatkuvasta minuuden dynamiikasta. Ihminen on elossa aina siihen asti kun kuolee. Kuolevan ihmisen toimijuutta tukemalla pystyn tukemaan kuolevan ihmisen kulttuurista elossaoloa. Kun olen vapaaehtoisesti läsnä saattohoidettavan kanssa samassa tilassa ja valjastan oman taiteellisen esineilmaisuni kuolevan käyttöön, voin ainakin yrittää tavoitella yhteistä ihmettelyn tilaa. Tällä tarkoitan kaikenlaisesta suoriutumuksesta vapaata tilaa, jossa olla ja yhdessä luoda esineilmaisullinen tuokio.

Utraisen (1999, 37) mukaan ihminen on sosiaalinen, intersubjektiivinen ja keskeneräinen olento, joka koko ajan luo ja merkityksellistää omaa todellisuuttaan. Tämä luominen tapahtuu konkreettisesti vuorovaikutuksessa toisten kanssa, ja sen yksi merkitys on vastustaa kaaosta. Yksi merkityksellistämisen keino on esineilmaisu ja yleisemmin taide. Tuija Saresman (2007, 111) mukaan taide voi muuttaa todellisuutta ja muodostaa utooppisen tilan, jossa on mahdollista olla toisin. Ihminen tekee havaintoja todellisuudesta ja luo niistä merkityksiä. Ihminen unelmoi, pelkää ja toivoo. Mirja Sisko Anttonen (2016, 33) kirjoittaa tutkimuksessaan, kuinka tulkinta todellisuudesta jaetaan joko toisten kanssa tai yksin, ja kuinka asettuminen toisen asemaan on ihmiselle kuuluva ominaisuus.

Tätä kaikkea keskeneräisyyttä ihmisessä olen halunnut lähestyä ja antaa saattohoidettavalle mahdollisimman ison roolin esineilmaisun maailmassa. Tästä syystä olen päätenyt puhumaan saattohoidettavan roolista kanssa-animoijana, joka jo käsitteenä tuo saattohoidettavalle toimijuutta osana kulttuurista maailmaa. Kanssa-animoijan käsitteen olen kehittänyt brasialialaisen yhteisöteatterin kehittäjän Augusto Boalin (2008) tunnetuksi tekemän termin *spect-actor* pohjalta. Tätä kanssa-animoijan positiota haluan tutkia osana

esineilmaisua. Kuinka perinteisestä katsojasta kehittyy aktiivinen osatekijä esitykselliselle tilanteelle? Miten tästä aktiivisuudesta tulee samalla osa saattohoidettavan toimijuutta, joka muuten on hyvin rajallinen, ehkä hieman unohdettukin?

3 ESINEEN MÄÄRITTELYÄ JA ELOLLISTUMISTA

Villalankakerä, tuikkukynttilän kuori, rullalle kiertynyt tuohi, patalappu, huulipunarasia, peltinen makeislaatikko – muun muassa tällaisia esineitä olen käyttänyt tehdessäni esi-neilmaisua Koivikko-kodissa. Suomen kielen sanakirjan mukaan esine on aineellinen kappale, hyödyke, kapistus, väline tai tavara (Nurmi, Rekiaro & Rekiaro 1992, 81). Esi-neitä on kaikkialla ympärillämme. Me käytämme niitä, kiinnymme niihin, tarvitsemme niitä. Esineitä on ostettu, annettu, vaihdettu, myyty, katsottu, kulutettu, luettu. Niillä on leikitty, ja niitä on kerätty, heitetty pois, löydetty, rakastettu, haluttu, palvottu, muistettu, vihattu, pelätty, hukattu. Esineet ympäröivät meitä kaikissa näissä muodoissaan. Niitä tarvitaan arjessa: ne auttavat meitä syömään, nukkumaan, peseytymään, liikkumaan ja tekemään työtä. Ne pitävät meidät lämpiminä ja viilentävät meitä. Ne laskevat meidät sisään ja ulos. Esineillä on symbolista funktiota: ne esittävät meidän jumaliamme ja hen-kiämme, säilövät muistoja. Niillä on sosiaalisia merkityksiä. Esineitä käytetään status-symboleina ja vallan merkkeinä. Esineet voivat palvella tiettyjä suhteellisen rajallisia tar-koituksia (nuolet, hehkulamput) tai niillä voi olla useita käyttötapoja (Sveitsin armeijan linkkuveitsi, talo). Esineet yhdistävät meitä: ”Nokia – Connecting people”. Suomen kielen etymologiasanakirjan mukaan sana *esine* on muodostettu ikivanhasta sanasta *esi*. Sen sepitti Volmari Kilpinen vuonna 1842. Kilpinen itse ei ollut tyytyväinen sanaan ja halusi myöhemmin muuttaa sen muotoon *esile*. Muutosehdotus tuli kuitenkin liian myöhään, ja *esine* oli jo vakiintunut käyttöön. (Häkkinen 2005, 132.)

Esineet vaikuttavat ihmisten elämään niin monella tasolla, ettei esineiden tutkimus rajaudu yhteen tieteenalaan. Esineitä on tutkittu mm. antropologiassa ja taidehistoriassa sekä kulttuurin-, digitaalisen median, designin historian, feminismin-, elokuva- ja tv- sekä uskontotutkimuksessa. The Object Reader -esseekokoelman esipuheen mukaan esi-neellä viitataan tavallisesti materiaalisiin asioihin, jotka ovat silmien tai muiden aistien avulla havaittavia. Nämä asiat täyttävät myös toisen etymologian sanalle *esine*: *esine* voi olla jotakin, johon toiminta, ajatus tai tunne suuntautuu. Tässä mielessä esineet voi-vat olla ihmisiä, eläimiä, mineraaleja tai synteettisiä. Esineen kategoria ei välttämättä tee rajausta vastapareihin luonnollinen-keinotekoinen, elollinen-eloton ja inhimillinen-ei-inhi-millinen. (Candlin & Guins 2009, 1.)

Viimeaikaisessa posthumanistisessa keskustelussa materiaalisuus on ollut paljon esillä (Nivala 2014, 239). Tämä keskustelu on kyseenalaistanut ihmisen etusijan ja tuottanut pohdintaa materiaalin aktiivisesta toimijuudesta. Tästä on kirjoittanut esimerkiksi Jane Bennett kirjassaan ”Vibrant Matter – A Political Ecology of Things” (2010). Ontologisesta tasa-arvosta kaikkien olentojen välillä puhuu objekti-orientoitunut ontologia, jota edustaa mm. Graham Harman (Kirkkopelto 2016, 49). Koska oman työni keskiössä on saattohoitettavien tarinat ja pyrkimys osoittaa, miten ne saadaan esineilmaisun kautta tuotua näkyviksi – sekä tämän työn eettisyys ja merkittävyys – en avaa tässä enempää sinänsä kiintoisia ja innoittavia näkökulmia materiaalisuuteen. Etenkin Jane Bennetin (2015) ajatukset tulevat kuitenkin hyvin lähelle Katriina Andrianovin (2015) näyttämöanimaation pohdintoja: ne antavat esineilmaisulle paljon virikkeitä ja johdattavat ajatukset pois esineen manipuloinnista ja kohti esineanimointia.

Me luotamme esineisiin. Auton tehtävä on aamulla käynnistyä ja kuljettaa minut paikasta A paikkaan B. Jos auto ei käynnisty, luottamus esineeseen rikkoutuu. Kohtaamme esineiden olemuksellisuuden, kun esineet lakkaavat toimimasta niinä esineinä, joiksi ne on valmistettu (Brown 2001). Tämän kaltainen olemuksellisuuden kohtaaminen ja sitä kautta asioiden oivaltaminen tapahtuu parhaimmillaan esineteatterissa, jossa arkipäivän esineille annetaan uusia merkityksiä ja vakiintuneilla merkityksillä leikitään.

Rakennamme identiteettiämme esineiden avulla. Kaikki on hyvin, kun omistan tietyn esineen – vai onko? Arvioimme toista ihmistä esineiden kautta. Millainen henkilö joku on? Elizabeth Groszin (2001, 126) mukaan esine on tietty todellisuuden kaiverrus, sen muotoutuma. Hän lainaa William Jamesin ajattelua pohtiessaan esineen olemusta ja pitää esinettä jonakin, jolla on vaikutuksia, suoria tai epäsuoria, meidän mielentiloihimme ja motoriseen käyttäytymiseemme. Grosz kirjoittaa esineen tarjoavan jatkuvan mahdollisuuden havaintoihin ja toimintaan, esine on reagoinnin virtuaalinen triggeri. (Grosz 2001, 127.)

Esineet selkeästi vaikuttavat meihin monella tasolla ja tavoilla. Arkipäivässä otamme esineet itsestäänselvänä osana maailmaa ja ympäristöä. Esineiden avulla kurotumme ruumiidemme välittömän ympäristön ulkopuolelle, voimme muistaa asioita moninkertaisesti ja saada tietoa aistiemme tavoittamattomista asioista (Lehtonen 2014, 113). Esineet valtaavat yhä uusia alueita olemisessamme ja ajankäytössämme. Lehtosen (2014, 138) mukaan esineillä on taipumus tarjoutua tietynlaisiin käyttötapoihin, mutta niiden käyttöä ei ole ennalta rajattu vain ajateltuihin funktioihin. Rumpukapulalla voi tarpeen vaatiessa raapia selkää. Kun esineille keksitään uusia käyttötapoja, ollaan helposti jo esineteatterin

maailmassa, jossa esineiden alkuperäinen käyttötarkoitus muuntuu ja vaihtelee. Samoin olemisellemme esineiden kanssa tarjoutuu uusia mahdollisuuksia. Siirrymme kuvittelun, leikin ja toteutumattomien mahdollisuuksien alueelle.

3.1 Animoitavat esineet

Koivikko-kodissa käydessäni minulla on ollut mukana kassillinen esineitä. Olen päätynyt käyttämään mukana tuomiani esineitä, koska saattohoidettavilla on hyvin vähän omia esineitä huoneissaan. Olen koettanut valita kassiin erikokoisia ja erilaisista materiaaleista tehtyjä esineitä, jotta kanssa-animoijalla olisi mahdollisuus valita häntä puhuttelevat esineet. Esineiden valintaan on vaikuttanut se, miten hyvä niihin on mahdollisesti tarttua. Esineet ovat siis olleet jollain tavalla käteen sopivia. Melissa Tringham (2011, 124) kirjoittaa esseessään ”How to Think a Puppet” esineisiin liittyvästä tartuttavuudesta ja lisää tämän ominaisuuden James J. Gibsonin affordanssien listaan. Gibsonin affordanssi tarkoittaa esineen kykyä tarjota jotain toimintoa, esimerkiksi tuolin affordanssi on istuttavuus. Affordanssi on suomennettu myös tarjoumana. (Kalliokoski 2016.)

Yksi tapa katsoa nukkea ja esinettä on, että se on affordanssi animoijalle. Vaikka emme koskisi esineeseen, meidän kehomuistimme saattaa meidät kuvittelemaan esineen mahdollisia affordansseja. Tällainen kuvittelu ja kyky löytää yllättäviä tarjoumia on yksi animoijan työkaluista hänen tehdessään esityksiä. (Tringham 2011, 124.)

Esineiden materiaalisuus on ollut minulle yksi valintaperuste. Olen halunnut, että salkusani on monen muotoisia ja monista eri materiaaleista valmistettuja esineitä. Olen ajatellut, että kanssa-animoija löytää näin itseään puhuttelevat esineet: esineet, joissa hän näkee tarjoumia suhteessa omaan tarinaansa ja henkilöihin tarinassa. Näin kävi esimerkiksi R:lle, joka roolitti tarinansa esineet ja valitsi itseään esittämään pehmeän lankakerän. Peruste tähän oli, että lankakerä tuntui R:n mielestä lämpöiseltä ja helposti lähestyttävältä, ja hän koki oman persoonansa samanlaiseksi.

Valitsemani esineet ovat lähes kaikki olleet käytettyjä, osa jo rikki menneitä ja siten alkuperäisestä tarkoituksestaan vieraantuneita. Jane Bennett kirjoittaa esseessään ”Encounters with an Art Thing” (2015) siitä, miten esine (an object) muuttuu kapineeksi (an demoted object): esine arvioidaan vialliseksi suhteessa standardiin, ja näin se muuttuu korjauskelvottomaksi ja samalla vapautuu arvoasetelmasta ja muuttuu kapineeksi. Bennett (2015) kuvailee, kuinka kapine kohoaa paradoksaalisesti uuteen asemaan, muuttuu

kohtaamisessa aktiivisemmaksi osapuoleksi ja herkistää meidät reaalille voimille, jotka eivät aiemmin ylittäneet refleктоivan huomiomme kynnyistä. Esinekassini esineet täyttävät Bennettin kapineen määritelmät. Jälkikäteen näen, että tällainen kapinemaisuus on ollut yksi esineiden valintaperusteistani.

Yksi lisäperuste esineiden valintaan on ollut esineiden paino – esineet eivät saa olla minun voimilleni liian painavia, koska esioletuksenani on ollut pystyä animoimaan esineitä liikuttamalla niitä. Tällöin minun animoijana täytyy pystyä omalla lihasenergiallani neutralisoimaan esineen painovoima ja mahdollisesti luomaan illuusio esineen ”lentämisestä” tai muusta painovoiman kumoavasta toiminnosta.

Kun saattohoidettava on kertonut, että hän haluaisi kokeilla esineilmaisua, olen avannut kassini ja aloittanut matkan kohti sitä. Aluksi olen valinnut yhden esineen, jonka avulla olen demonstroinut perinteisen esineteatterin ”säätöjä”. Olen tarttunut valitsemaani esineeseen, kohdistanut siihen katseeni ja siirtänyt siihen oman hengitykseni rytmin. Hengitystä olen hieman voimistanut, jotta se kuuluu paremmin, ja näin hengitys on rytmittänyt esineen liikettä. Tämän jälkeen olen improvisoinut lyhyen esineen animointihetken. Olen keksinyt esineelle tavan, jolla liikuttaa sitä. Olen päättänyt, missä esinehahmolla on aistit ja tehnyt esittämällä ne selviksi. Olen myös kokeillut jonkinlaista ääni-ilmaisua: miten esinehahmo voisi puhua? Esineen näyttämönä on useimmiten toiminut pieni, pyörillä oleva pöytä.

Elottoman elollistamista näyttämöllä kutsutaan yleensä nukketeatteriksi (Andrianov 2015, 14). Illusion aste ja käytetyt näyttämölliset representaatiot vaihtelevat suuresti. Esineteatteri mielletään monesti nukketeatterin yhdeksi lajiksi. Esineteatterissa tutkitaan usein esineen materiaalisuutta sekä mahdollisia tapoja liikkua ja näin esittää jotain hahmoa ja/tai jonkun symbolia. Esineteatteri on kasvattanut suosiotaan 1980-luvulta lähtien. (Foley 2014.)

Katriina Andrianov (2015, 204) kirjoittaa väitöstutkimuksensa sanastoliitteessä esineteatterista seuraavaa: ”Yleisesti käytetty nimike nukketeatterin muodolle, jossa teatterinukkeen asemesta elollisen roolissa on jokin muu esine”. Nukke on esine, joten nukketeatteri voisikin olla esineteatterin alakäsite eikä päinvastoin (Andrianov 2015, 204). Henryk Jurkowskin mukaan esineen ja nukkeen erona on se, että nukke transformoituu vain kerran, elollistuessaan, kun taas esineen on käytävä läpi kaksi transformaatiovaihetta: ensin se elollistuu, sitten muuttuu roolihahmon näyttämöhahmoksi, koska sitä ei ole valmistettu roolihahmon ikoniseksi merkiksi (Jurkowski 2013, 41). Työtäni saattohoitokodissa olen

alkanut kutsua esineteatterin sijaan esineilmaisuksi. Käyttämäni ilmaisu johtuu siitä, että olen tehnyt esineanimointia niin läheisessä yhteistyössä saattohoidettavan (kanssa-animoijan) kanssa, ettei teatteri-sanana käyttäminen ole tuntunut täsmälliseltä. Samoin esineilmaisu puolustaa paikkaansa kuvatessaan paremmin jotakin, joka on tulossa olevaksi, ilmaistuksi. Esineilmaisutuokioissa on ollut kyse tapahtumisesta, jossa minä ja kanssa-animoija olemme olleet samassa tilassa tapahtumisen kanssa. (Andrianov 2015, 77.)

Tutustumisen esineilmaisun maailmaan olen kuitenkin aloittanut hyvin perinteisellä, esineteatterillisella tuokiolla, jossa esineen liikuttelu on tuottanut muutoksen esineeseen. Liike onkin mielletty perinteisessä nukketeatterissa esineen elollistumisen edellytyksenä (Andrianov 2015, 40), vaikka esineen animoimiseen on muitakin tapoja kuin liike. Kuitenkin esinehahmon liikuttelu on tuntunut helpoimmalta tavalta lähestyä suomalaisessa kulttuurissa suhteellisen vierasta esineilmaisua ja päästä alkuun kulloisessakin saattohoitotapaamisessa. Samoin esineen animointi liikuttelemalla on suonut saattohoidettavalle aikaa suunnata ajatuksiaan kohti esineitä ja saada ymmärrystä siitä, millaisin keinoin tulisimme yhdessä työskentelemään.

Jotta kukin liikuttelemalla animoimani esine animoituisi saattohoidettavalle, täytyy hänen kokea esine näyttämöllä (tässä tapauksessa pienellä pöydällä) toimivaksi näyttämöhahmoksi, johon eivät fysiikan tai biologian lait päde. Andrianovin (2015, 18) mukaan tämä lähenee Ilkka Pyysiäisen määritelmää arki-intuition ylittävästä uskomuksesta. Ja sama vielä uudelleen sanottuna: esineen elollistuminen tarvitsee elollistajan eli animoijan ja kokijan, jota minä kutsun saattohoidossa tekemässäni esineilmaisussa kanssa-animoijaksi. Tätä elollistumisen tapahtumaa voidaan kutsua myös muutokseksi, tapahtumaksi tai prosessiksi. (Andrianov 2015, 34.)

Katriina Andrianovin väitös lainaa James J. Gibsonia etsiessään perusteita animointitapahtumalle. Gibsonin mukaan tapahtuma on häiriö järjestyksen muuttumattomassa rakenteessa. Se, mitä minun teatteriesityksen katsojana tarvitsee havaita, on muutos esineessä, ei niinkään sen tekijää, vaikka useissa tapauksissa voin nähdä senkin (Andrianov 2015, 38). Koivikko-kodissa esinetuokiot ovat olleet niin intiimejä, että animoija eli minä olen ollut koko ajan näkyvillä, enkä ole pyrkinytkään häivyttämään itseäni. Tämän tyyppinen esiintyminen on vallannut yleisemminkin nukketeatterinäyttämöt: nykypäivän nukke- ja esine-esityksissä nukken/esineen ja animoijan suhde on yleisesti horisontaalinen. (Plassard 2016.)

3.2 Kaksi esimerkkiä esineiden elollistumisesta

Lyhyen, improvisoidun esineteatterituokion jälkeen on saattohoidettavan oman tarinan vuoro. Olen kysynyt, olisiko saattohoidettavalla toivetta, unelmaa, pelkoa tai tarinaa, jonka hän haluaisi nähdä toteutettavan esineillä. Saattohoidettava on kertonut oman tarinansa, ja minä olen kysynyt siitä tarkentavia kysymyksiä. Tämän jälkeen olen esitellyt mukana olevia esineitä, ja saattohoidettava on saanut roolittaa oman tarinansa hahmot valitsemillaan esineillä. Esineiden animointi tarinan roolien näyttämöhahmoiksi on käynnistynyt tästä hetkestä. Andrianov (2015, 39) on esittänyt elollistamistapahtuman katsojan kannalta seuraavanlaisena sarjana:

1. Havainto: intransitiiviselta vaikuttava muutos figurissa, esimerkiksi liikahdus
2. Teatterillinen havainto: figuuri elollisen roolissa
3. Merkityksenanto: Hamlet kävelee
4. Kokemus: Hamletin käveleminen puhuttelee minua

Esineilmaisuus saattohoidossa allekirjoittaa yllä mainitut neljä kohtaa. Näitä neljää kohtaa edeltää esineiden roolittaminen. Lisäisin Andrianovin esittämään listaan yhden kohdan: roolituksen, jossa esine valitaan esittämään elollisen roolia. Avaan tätä elollistumistapahtumaa kahden esimerkin avulla. Niistä ensimmäinen on K:n kanssa toteutettu esineilmaisuusutuokio.

Esineilmaisuusutuokio K:n kanssa

Tapasin K:n Koivikko-kodissa. Hän oli työskennellyt myyntimiehenä ja matkustellut paljon. K kertoi elämästään ja etenkin lapsuudenperheestään. Hän nosti tärkeäksi etapiksi omalla, itseksi kasvamisen tiellään tapahtuman nuoruudestaan: K:n vanhemmat halusivat, että K hakee opettajaseminaariin. K itse halusi Sibelius-Akatemiaan. K haki seminaariin ja akatemiaan ja pääsi molempiin. Kun hyväksymiskirje seminaariin tuli, K heitti sen uunipesään ja poltti sen. Tämä tapahtuma oli K:n mielestä hänen ensimmäinen oman tahtonsa ilmaus.

Tästä tapahtumasta rakensimme yhdessä esineilmaisuusutuokion. K roolitti tarinansa hahmot esineillä. Tästä esineiden valinnasta alkoi esineanimointi, joka muistuttaa animisaa-tiota – esineitä aletaan kohdella elollisina olentoina. Kun K näki itsensä pistorasia-ajastimessa ja suostui tällaiseen kuvitteluleikkiin, projisoi hän samalla mielessään omia piirteitään esineeseen ja tunnisti itsessään jotain esineen olemuksesta. Pistorasia-ajastin

on muotoilultaan selkeä, minkä piirteen K sanoi muistuttavan hänen persoonaansa, ja siksi hän valitsi tuon esineen esittämään itseään. K:n lapsuuden perheen (äiti, isä, sisko, veli ja kuollut sisko) muutkin jäsenet olivat selkeitä, kovapintaisia esineitä, lukuun ottamatta kuollutta siskoa, jota esitti lankavyyhti, jonka päälle K halusi laittaa tiiliskivenpalasen. Mielenkiintoista oli, että K halusi roolittaa myös kuolleen siskonsa. Syynä tähän K sanoi olevan sen, että kuolleen siskon muisto eli perheessä voimakkaana ja vaikutti tunnelmaan.

Elollistamispahtuman seuraava askel oli Andrianovin listan ensimmäinen vaihe. Minä liikuttelin K:n valitsemia esineitä, ja kysyin K:lta ohjeita: Miten hahmot liikkuisivat, jotta valitun esineen liike kuvastaisi kulloistakin perheenjäsentä? K toimi katsojana ja havaitsi liikahduksen esineessä, jota liikutin. Samalla K toimi kanssa-animoijana, koska hän sai antaa ohjeita liikuttelulle. Andrianovin (2015, 42) hahmottelemaa animointiteoriaa seurausten animoinnin moodina eli keinona tai tapana toimi liike. Esineen liikkeen mahdollisti minun antamani liike-energia. Kuvittelin, kuinka eri hahmot voisivat liikkua. Tähän vaikuttivat esineen tarjoumat, mahdollisuudet liikutteluun ja K:n kuvaukset henkilöiden luonteenpiirteistä. Luonteenpiirteiden kuvittelu aktivoi mieltäni ja kehoani. Samoin esineet aktivoivat K:n mieltä ja kehoa, kun hän katseli niiden liikuttelua ja näki samaan aikaan liikkuvan esineen ja oman mielikuvansa siihen liitetystä henkilöahmosta, joka elollistui hänen mielessään. Tämän kaltaisesta tietoisuuden tapahtumisesta kirjoittaa Melissa Tringham (2011, 123) lainaten neurologi Antonio Damasion ajatuksia. Esine toimi hetken elollisen roolissa ja loi kanssa-animoijan ja animoijan (minun) välille tilan, jota saatoimme molemmat arvioida.

Andrianovin animointitapahtuman listan kohdat kaksi, kolme ja neljä tapahtuivat nopeassa tahdissa, toisiaan seuraten ja toisiinsa liittyneinä. Arkipäiväisen esineen animoituminen todellisen hahmon fiktiiviseksi näyttämöhahmoksi ei lopettanut kokemusperäistä todellisuutta vaan loi hetkellisen, yli-kokemusperäisen (Kirkkopelto 2016, 57) liittymän kahden tilan (saattohoitokoti ja K:n lapsuuden koti) ja ajan (saattohoitokodin nyt-hetki ja K:n nuoruuden hetki) välille. Illuusio ei ole vain illuusio vaan myös tietynkaltainen ajallistilallinen asema, joka automaattisesti aktivoi mielikuvitusta ja tarjoaa esineen muodossa sille liittymäpinnan.

Kun kaikki esinehahmot oli saatu liikkeen kautta animoitua, rakensimme K:n kanssa esineilmaisun lähtötilanteen. K sai määritellä, miten esineet sijoittuivat pöytänäyttämölle. Itsensä ja vanhemman veljensä hän sijoitti hieman kauemmas muista perheenjäsenistä. Alkutilanteessa K:ta esittävät pistorasia-ajastimen kasvot (pistorasia-ajastimen etupuoli)

osoittivat lievästi kohti muita hahmoja. Sitten aloitin animoimisen. Liikuttelin K:ta esittävää esinettä ja improvisoin repliikkejä K:lle sen pohjalta, mitä K oli tilanteesta kertonut. Animoinnin moodeina olivat liike ja puhe. Animoinnin moodin lokaationa eli paikkana, jossa katsoja havaitsee muutoksen tapahtuvan (Andrianov 2015, 42), oli liikkeen ja äänen osalta esine. Lokaatio on moodin havaittava sijainti, ja äänen lähde olin tietenkin minä, mutta koska liikuttelin esinettä repliikkien rytmiin, pystyi kanssa-animoija kuvittelemaan äänen liittyvän esinehahmoon. Totta kai kysymys oli myös illuusion asteesta. Pistorasia-ajastin animoitui K:n silmien edessä, siinä hetkessä. Andrianovin (2015, 45) näyttämöanimaation kielioppia seuraten tämän animointitapahtuman aspekti oli imperfektiivinen. Tämä imperfektiivinen aspekti ilmaisee toimintaa yleensä, ja se voi kuvata sitä niin menneessä kuin tulevassa ajassa. Imperfektivistä aspektia käytetään animointitapahtuman kuvaamiseen, kun itse animointitapahtumaa voidaan seurata.

K:ta esittävälle esineelle improvisoimani repliikit kertoivat K:n seminaariin menoa kohtaan tuntemasta vastustuksesta. Aiemmin olin repäissyt valmiiksi tyhjän paperin mukana olevasta vihosta. Tämä tyhjä paperi esitti seminaarikutsua, jonka rutistin käsilläni ja esitin sen niin kuin K:ta esittävä esine olisi tehnyt sen. Paperia en animoinut vaan se sai olla K:ta esittävän esineen tarpeistona. Tilanteen loppuksi K:ta esittävä pistorasia-ajastin kääntyi katsomaan pois päin muista hahmoista. Muutos näyttämökuvassa kertoi muutoksesta K:n elämässä.

Esineet loivat mahdollisen maailman, jossa kaikkea ei tarvinnut jakaa sanoilla vaan pystyimme kokemaan asioita yhdessä. Esineiden avulla jaettiin todellisuutta, joka ei ollut kummankaan omaa – siihen kuului kanssa-animoijan tuottama tarina ja hänen tarinalle valitsemansa esineet. Minä animoijana elollistin esineet ja esitin tarinan, mutta en voinut tavoittaa kanssa-animoijan sisäistä todellisuutta. Pystyin vain aavistelemaan sitä. Esineet pitivät kaoottisuuden kurissa ja loivat omalla konkretiallaan raamit tarinan todellisuudelle, josta puhua, jota tulkita ja joka on toinen kuin saattohoitokodin todellisuus. Voi ehkä jopa sanoa, että esineiden elollistaminen tuotti elollisuutta kuolevien maailmaan.

Esineilmaisutuokio T:n kanssa

Elollistuminen voi tapahtua myös muuten kuin esinettä liikuttelemalla. Tästä hyvän esimerkin antoi kohtaamiseni Koivikko-kodissa T:n kanssa. Kun tapasimme, T kertoi työkennelleensä lasinpuhaltajana ja päässeensä esittelemään taitoaan myös televisioon. Tämän televisioesiintymisen T halusi kokea esineilmaisun keinoin uudestaan.

Aloitimme ensin näyttämön rakentamisesta. Esittelin T:lle mukanani olevia esineitä. T valitsi pieniä koriste-esineitä esittämään lasistudion valmiita lasiesineitä, ja näin työympäristö rakentui. Tämän jälkeen T valitsi posliinisen kahvikupin esittämään itseään ja puisen tulppaanin esittämään esityksessä valmistettavaa lasiesinettä. Itse hän ajatteli olevansa television katsoja, joka nyt saisi nähdä lasinpuhaltajan (eli itsensä) työssään. T kertoi vielä lasinpuhaltamisen periaatteista ja eri työvaiheista, jotta minä voisin esityksessäni käydä eri työvaiheita läpi.

Etsin internetistä lasinpuhaltamiseen liittyviä ääniä, mutta tietokoneelta kuunneltuina ne kuulostivat minun korviini latteilta. Samoin pöydälle asetteleman esineet tuntuivat valjuilta todellisuuden jäljitelmiltä. Yritin liikkeen avulla animoida kahvikuppia ja saavuttaa jotenkin yhteyden T:n koetun elämän ja näyttämöllisen toiminnan välillä. Todellisuus, juuri kuulemani tarinat ja näyttämöllä tapahtuva toiminta eivät kohdanneet. Aistin välillä lämmehämmennystä. Kun jälkepäin analysoin tilannetta, tunnistin syitä, miksi esineilmaisuus ei toiminut: jäin kiinni T:n antamiin konkreettisiin lasinpuhaltamisen teknisiin ohjeisiin, ja mielikuvitus ja leikki tulivat vaikeammiksi saavuttaa. Lisäksi suljin kanssa-animoijan ”pelkäksi” katsojaksi, kun yritin animoida esinettä liikuttelemalla. Turvauduin itselleni epävarmassa tilanteessa vanhoihin nukketeatterioppeihini, joissa liikemoodin käyttö on yksi animoinnin peruseräilyistä.

Tilanne olisi ollut solmussa, ellei T olisi innostunut näyttämään, miten lasia puhalletaan. Tämä hetki, kun T animoi kahvikuppia ja teki kehollaan lasinpuhaltamisen eleitä, tuntui hyvältä, ja löysimme yhteyden uudelleen – minä katsojana ja oppijana, hän animoijana ja opettajana.

Kun katselin T:n toimia, sain ajatuksen kokeilla asioita näyttämöllä uudelleen. Rakensin eräänlaisen installaation pöydälle, jossa kaikki oli ikään kuin valmiina. Tämän jälkeen istahdin T:n viereen ja katselimme installaatiota. T alkoi kertoa tarinoita elämästään lasinpuhaltajana. T:n kertoessa tarinaa ja meidän katsellessamme esineitä ne animoituivat (ainakin minulle). Me emme havainnoineet muutosprosessia näyttämöllä, eikä lopun kuva eronnut alun kuvasta. Esineiden animoituminen oli potentiaalisesti läsnä (Andrianov 2015, 71), ja niiden mahdollinen liike tapahtui vain mielikuvissa. Tällainen esineen elollistumisen aspekti olisi Andrianovia seuraten perfektiivinen sen potentiaalisessa merkityksessä. Tässä T:n ja minun yhteisessä katsomisen hetkessä toteutui jotain olennaista esineilmaisusta saattohoidossa – minä luovuin kontrollista ja saattohoidettava sai kertoa tarinansa ja tulla tätä kautta näkyväksi. Elolliseksi tuleminen oli ajallinen prosessi, joka

otti oman aikansa, ja esineiden elollistuessa kuoleva ihminen, T, oli ehkä vahvemmin elollisten piirissä.

Näiden kahden esimerkin kautta avautuu jotain esineilmaisun mahdollisuuksista saattohoidossa. Esineilmaisutuokioiden aikana esineet ovat saaneet representoida ihmisyyttä, sen eri puolia. Esineet ovat saaneet toimia tunteiden, haaveiden, pelkojen, eletyn elämän ja eksistentiaalisen ajan näyttäjinä. Esineiden status on muuttunut tarvittavien tilanteiden mukaan. Tässä onkin yksi esineiden käyttövoimista – ne voivat muuntua esittämään lähes mitä tahansa asiaa, ideaa tai ihmistä. Esineilmaisutuokioissa on parhaimmillaan luotu kanssa-animoijan tarinasta näyttämöllinen maailma, jota ei ole tarkkailtu ”toisena” vaan josta on tullut osa samaa koettua maailmaa. Näin olemme luoneet uuden esityksellisen hetken, jossa saattohoidettava on ollut hetken poissa kuolemaa kohti olemisesta. Edellä kuvatuissa esimerkeissä esineet ovat elollistuneet näyttämöhahmoiksi hyvin erilaisia reittejä. Esineiden rajoittuneisuus – ne eivät lähtökohtaisesti muistuta mitään ihmisessä – on paradoksaalisesti auttanut tuomaan esiin kanssa-animoijien tarinoita ja näyttämöllistämään niitä.

4 ESINEILMAISUN MALLI JA EETTISYYS SEKÄ ESINEILMAISUN MORAALINEN TOIMIJUUS

Tekemäni työ on etsinyt sanoja, pakottanut minut tarkastelemaan omaa taiteilijuuttani ja työni käytänteitä. Olen päätenyt puhumaan esineilmaisun taiteesta, joka on tällä hetkellä täsmällisin määritelmä tekemälleni työlle. Koivikko-kodissa tekemäni esineilmaisutuokiot ovat pikku hiljaa muokanneet ja luoneet tekemälleni työlle saattohoitokodissa tietyn mallin, jonka aion nyt purkaa käyttäen apuna yhtä tapauskertomusta ja teoreettista aineistoa.

Mallissa on 10 eri vaihetta. Nämä vaiheet ovat lueteltuina:

- Esittelyt puolin ja toisin
- Vapaamuotoista jutustelua
- Esineteatterin esittelyä – peruseriaatteet
- Oman tarinan etsimistä ja mahdollista rajaamista
- Tarinan henkilöiden valinta
- Tarinan henkilöiden näyttämöhahmojen liikkuminen, tapa puhua jne.
- Esitys tarinasta
- Keskustelu esityksen pohjalta – menikö se näin? Haluaako tarinan antaja tarkentaa jotain tai kokeilla uudelleen?
- Loppukeskustelu, palaute
- Kiitos

Jokainen esineilmaisutuokio on erilainen, eivätkä kaikki vaiheet aina toteudu. Oman työn kannalta mallin vaiheisiin jakaminen on auttanut paljon työni esittelemisessä ja toteuttamisessa. Jotta olen päässyt toteuttamaan näitä tuokioita, on tarvittu Koivikko-kodin johdon ja henkilökunnan tukea. Oma esitykseen valmistautumiseni alkoi aina niiden päivien aamuina, jotka olin varannut kalenteristani Koivikko-kodin vierailuja varten. Yleensä aamupäivällä soitin Koivikko-kotiin ja kysyin, olisiko heillä potilaita, joista joku/jotkut mahdollisesti haluaisivat tavata minua. Sairaanhoidajat olivat aamukierron aikana tiedustelleet saattohoidettavien vointia ja kyselleet heidän halukkuuttaan esineilmaisutuokioon. Joinain aamuina tiesin jonkun odottavan minua, jos edellisellä viikolla oli sovittu tapaamisesta. Silti vasta kyseinen päivä näytti, oliko kenenkään saattohoidettavan vointi sellainen, että kukaan saattohoidettava jaksaisi minua tavata.

Jos puhelun aikana kuulin, että paikalla olisi saattohoidettava, joka tahtoisi tavata minut, pakkasin esinesalkkuni ja lähdin ajamaan kohti Hämeenlinnaa. Ajomatkan aikana orientoituin tulevaan. Kun pääsin perille Koivikko-kotiin, menin kansliaan, jossa yleensä neuvottelin osastonhoitajan kanssa tulevasta potilaasta ja sain tietää joitakin perustietoja hänen kunnostaan ja jaksamisestaan. Tämän jälkeen osastonhoitaja kävi vielä tarkistamassa, että saattohoidettava on valmiina, minkä jälkeen astuin saattohoidettavan huoneeseen, ja jäimme hänen kanssaan kaksin. Näin esineilmaisutuokion ensimmäinen vaihe käynnistyi esittelyillä.

Esineilmaisutuokio S:n kanssa

Tapasin S:n hänen huoneessaan. Kättelimme ja kerroimme nimemme. Altistuimme toistemme kosketukselle. Marja-Liisa Honkasalo (2014, 156) kirjoittaa viitaten ranskalaisen filosofin Jean-Luc Nancyn ajatteluun, että ihmisten välisissä suhteissa tärkeintä on kosketus. Kun kättelyn kautta olimme saaneet toisiimme kontaktin, oli helpompi jatkaa ja esitellä itsensä sekä kertoa syistä, miksi olin Koivikko-kotiin tullut. Vapaamuotoinen juttelu toimi paikkana tunnustella tilannetta puolin ja toisin. Tässä kohdassa sain kertoa omasta taiteilijuudestani parilla lauseella ja tehdä selväksi oman positioni – olin paikalla taiteilijan roolissa. Vapaamuotoisen juttelun aikana kyselin asioita S:n elämästä, jotta tutustuisin häneen ja saisin samalla ehkä materiaalia tulevaan esitykseen. Kerroin, että kaikki keskustelumme ovat luottamuksellisia. Keskustelu, dialogi, toimi tärkeänä reittinä kohti tulevaa esitystä. Dialogisen suhteen syntymiseen tarvitaan luottamusta, antautumista ja yhteinen päämäärä. Meidän päämäärämme oli rakentaa esitys saattohoidettavan antaman tarinan pohjalta.

Keskustelumme eteni, ja S kertoi salaisesta haaveestaan: hän oli elämänsä kuluessa usein haaveillut, että olisi laulaja, äänialaltaan sopraano. Hän oli haaveillut, että saisi laulaa yhdessä Placido Domingon kanssa La Scalan näyttämöllä. Päätimme yhdessä, että tekisimme tästä haaveesta esityksen.

Sitten kerroin lyhyesti esineilmaisun periaatteista: Mitä perinteiseen esineteatteriesitykseen kuuluu? Valitsin yhden esineen, tässä tapauksessa huivin, jota animoin liikuttamalla. Samalla kerroin liikkeen olevan yksi esineen animoimisen keinoista, ja että tämän kaltaista animointia voidaan liittää myös nukketeatteriin tai esineteatteriin. Esineen animoiminen liikkeen avulla on osoittautunut helpoimmaksi tavaksi tutustua esineilmaisun maailmaan ja avata sitä.

Perinteisen nukketeatterin, joka pyrkii illuusioon esineen/nuken itsenäisestä elämästä, lisäksi on Euroopassa 1980-luvulta lähtien ollut myös esineteatteria (object theatre). Se ei pyri illuusioon vaan fokusoitui esityksensä siihen, mitä tapahtuu esiintyjän ja esineen välillä. Tämän kaltainen esineteatteri ikään kuin auttaa esineitä kertomaan oman tarinansa ja luo merkityksiä esineiden sijoittelulla suhteessa toisiinsa ja tilaan (Margolies 2016, 152, 154). Nyt minä olin kuitenkin paikalla S:n tarinaa varten. Loimme yhdessä esineiden avulla esityksellisen tilanteen, ja tämä tuleva esitys käyttäisi niitä keinoja, joita se tarvitsisi tullakseen kerrotuksi. Esineteatteri käyttää usein pöytää näyttämönä, ja sen osalta esineilmaisu muistuttaa esineteatteria.

Kun olin käynyt huivin avulla läpi esineilmaisun mahdollisuuksia, oli aika kysyä tarkemmin tarinasta, tässä tapauksessa oopperavierailusta. S kertoi, ettei ole koskaan tosisaan pyrkinyt laulajaksi, kunhan oli laulanut kuorossa ja omaksi ilokseen, mutta salaisena haaveena oli ollut oopperalaulajan ammatti. Tätä haavetta S oli hellinyt, ja se oli auttanut jaksamaan arkea. S oli oopperan suurkuluttaja ja piti erityisesti tenori Placido Domingon äänestä. Niinpä S:n haaveena oli laulaa duetto La Traviatasta Placidon kanssa kuuluisan La Scalan näyttämöllä. Tämän haaveen kertominen herätti S:ssä hilpeyttä. Seuraavaksi aloin esitellä esinekassini sisältöä ja kyselin, mitä elementtejä tähän haaveeseen kuuluisi, jotta S voisi valita sopivat esineet: mikä esine voisi esittää mitään hahmoa?

Pieni koristelintu sai toimia S:n itsensä edustajana. Koristelintu sai päähänsä vielä pienen lierihatun, jotta se näyttäisi oopperadiivalta. Pehmeä, pieni nallekarhu esitti Placido Domingoa. Nallekarhu valikoitui Placidon esittäjäksi, koska S:n mielestä Placidon äänessä on nallekarhun pehmeyttä. Muita hahmoja ei S:n mielestä tarvittu, mutta näyttämönä toimiva sängynvieruspöytä tarvitsi hieman lavastamista.

Olin jo aiemmin keskustelumme aikana ehdottanut, että jokaisesta saattohoitokodin huoneesta löytyvä tarjoilupöytä toimisi esityksen näyttämönä, ja S oli suostunut siihen. Olimme tehneet yhteisen näyttämösopimuksen. Esa Kirkkopellon (2005, 12) mukaan näyttämö on toimivan ihmisen kokemuksen perustavia ehtoja tutkiva paikka. Me, ihmiset, osaamme tehdä eron todellisuuden ja teatterin välille. Maailmaa ei teatterissa suljeta pois vaan se tematisoituu erityisellä tavalla (Kirkkopelto 2005, 16), ja tätä ymmärrystä me kaikki kannamme mukamme. Esineilmaisussa esineet ovat auttamassa kanssanimoijan kokemuksen merkkäamisessä ja ulkoistamisessa.

La Scalan esitys tarvitsi S:n mielestä lavastukseksi pieniä, koristeellisia pulloja, jotka muistuttivat häntä hajuvesipulloista ja veivät glamourin maailmaan. Metalliset piparkakkumuotit toivat S:n mieleen koristeelliset kattokruunut ja pieni, puinen leikkimaalausteline sai esittää lavastuksessa taidetta, taiteen paikkaa. Laura Gröndahlin (2014, 72–73) mielestä lavastaminen on tilan ja paikan rakentamista näyttelijöiden ja katsojien kohtaamisia varten, ja näyttämö avaa leikin maailman, jossa asiat voidaan nimetä uudelleen.

Laajemmin ajateltuna: kun teemme saattohoitokodissa esineilmaisua, neuvottelemme tutun tarjoilupöydän käytöstä näyttämönä ja valtaamme tilaa taiteelle, tuotamme samalla yhdessä kanssa-animoijan kanssa saattohoitokotiin uudenlaista tilallisuutta. Pääsääntöisesti hoivan paikkana toimiva huone muuntuu hetkellisesti saattohoidettavan tarinoiden paikaksi.

Kun S oli tyytyväinen lavastukseen, alkoi esityksen kahden hahmon animoimisen miettiminen. Koska S:llä oli mielessään tietty ooppera, etsin siitä aarian Youtubesta, ja kuuntelimme sitä yhdessä. Tämä aaria oli S:lle tuttu, ja hän hyväksyi sen esityksen musiikiksi. Laitoin musiikin soimaan ja annoin sen luoda tunnelmaa. Aina välillä tartuin koristelintuun tai nallekarhuun ja animoin sitä laulun inspiroimana.

Kun lyhyt esineilmaisutuokio oli ohi, ojensin esinesalkustani puisen tulppaanin S:lle merkkinä hyvästä laulusuorituksesta. Tässä kohtaa esitys ”vuosi” todelliseen maailmaan: S sai esineen (puisen tulppaanin), joka oli merkki hyvästä esityksestä. Puinen tulppaani kertoi tarinaa siitä, mitä tapahtui kuvitellun esityksen jälkeen. Kuitenkin koko ajan kysymys oli dialogista – minun esiintyjänä täytyi olla aistit herkkinä, jotta tarinan omistaja, katsoja, koki katsovansa omaa tarinaansa. Silti taiteen vapaus säilyy, sillä kysymys on kuitenkin minun tulkinnastani. Minä animoijana tuotin esityksellisyyden. Katsojan rooli on yhtä tärkeä kuin esiintyjän, sillä katsojan mielen näyttämöllä animoidut esineet saavat merkityksensä, ja katsojan tarina syttyy eloon. S ja minä yhdessä muotoilimme todellisuutta.

Olla elossa on yhtä kuin olla aktiivinen, olla suhteissa. Nigel Thriftin mukaan meidän ymmärrykseemme sisältyy mallintava ulottuvuus, jota voi kutsua mielikuvitukseksi tai leikiksi. Tämän ymmärrykseen liittyvän kyvyn avulla me voimme muodostaa käsityksiä myös sellaisista asioista, jotka eivät ole meille välittömästi läsnä. (Thrift 2008, 158–159.)

Pääsin esityksen loppuun, minkä jälkeen aukesi lyhyt hiljaisuus. S oli hiljaa, ja minä olin hiljaa. Kuuntelimme toisiamme ja todellisuutta.

Palasimme esityksen todellisuudesta tähän todellisuuteen. Keskustelimme, jaoimme esitystä. Yhteinen hetkemme jatkui vielä, sillä S halusi ooppera-aarian jälkeen mennä esityksellisesti kahville. Niinpä etsin esinekassistani kahvikupit, jotka katoin pöydälle, ja näin lavastin kahvilan. S pyysi minua vielä laulamaan jotain tunnelmaan sopivaa, ja minä ehdotin ja lauloin suomalaisen kansanlaulun Sinisiä, punasia ruusunkukkia.

Tämän jälkeen keskustelimme esitystilanteesta: oliko jotain, mitä S olisi halunnut lisätä tai tehdä toisin? S kertoi päässeensä vierailemaan La Scalassa, ja näin hänen elämänsä pitkään rikastuttanut päiväuni oli tullut esityksellisesti toteen. Kysyin vielä palautetta, ja S sanoi olevansa ideaköyhä, mutta helposti innostuva, ja piti yhteistä tuokiotamme mukavana. Tämän jälkeen purin yhdessä rakentamamme näyttämön, pakkasin esineet, kiitin S:ää ja poistuin huoneesta.

Saattohoidossa tekemäni esineilmaisutuokiot ovat olleet minun ja saattohoidettavan välisiä kahdenkeskisiä kohtaamisia. Minä olen fasilitoinut kohtaamisemme ja tuonut mukani tekniikan, esineilmaisun, jonka kautta saattohoidettavan tarina on tulostunut näyttämölle. Saattohoidettava on antanut sisällön ja tarinan sekä roolittanut oman tarinansa esineillä, jotka hän on itse valinnut. Näin saattohoidettavan rooli esityksen luomisessa on ollut keskeinen, ja tämän vuoksi olen päätenyt kutsumaan saattohoidettavaa kanssa-animoijaksi (spect-animator). Tapaamisten kahdenkeskisyys on parantanut mahdollisuutta dialogisuuteen ja tuottanut samalla teatterin konventioiden kannalta mielenkiintoisia tulokulmia: katsojuus ja tekijyys ovat olleet jatkuvassa vuoropuhelussa. Yleensä esityksen jälkeen esitys jää elämään katsojan mielessä, mutta kun saattohoidettavat kuolevat melko pian kohtaamisemme jälkeen, jää vastuu esityksen muistamisesta minun, esiintyjän vastuulle.

Katri Tanskasen mukaan teatterillista kohtaamista määrittelee se, että siinä kohtaavat yleisö ja tekijät erityisessä sosiaalisessa tilanteessa. Tilanne vaatii ihmisten asettumista kahteen erilaiseen rooliin – toiset tarjoavat jotain katsottavaa ja kuunneltavaa, toiset taas katsovat ja kuuntelevat (Tanskanen 2017, 40). Näin ei ole ollut tekemissäni esineilmaisutuokioissa. Katsottava ja kuunneltava sisältö on tullut kanssa-animoijalta, jolloin minä, tuleva animoija, olen ollut katsojan ja kuuntelijan roolissa. Myöhemmin roolimme ovat kääntyneet toisin päin. Mutta koko tapahtumaa – esineilmaisutuokiota – ei olisi voinut syntyä ilman kanssa-animoijan ja animoijan jatkuvaa dialogia.

4.1 Esineilmaisun eettisyys

Kun kohtasin saattohoidettavia, oli kohtaamisen vaade melkoinen. Olin paikalla, väittämässä jotakin. Väittämässä, että esineilmaisun keinoin voisin kohdata Teidät ja jotenkin muotoilla kohtaamisistamme taiteellisia, meidän välisiämme tuokioita – esityksiä. Kaikessa taiteellisessa työssäni eri laitoksissa minua on kannatellut ajatus taiteen roolista tarjota mediumi, joka on vapaa laitoksen valmiiksi jäsenilleen tarjoamista paikoista. Taiteella on kyky puhutella ihmisyyttä, joka on meissä kaikissa, ja tavoittaa leikin kautta hetkellisesti jotain olennaista ihmisestä. Saattohoidon kontekstissa kaikki tapahtuu korostuneemmin. Tiesimme, että aikaa ei ole paljon, ja jaksaminen on rajallista. Kohtaamisessa Teille uutena tekijänä olivat esineet ja niiden kautta tarjottu näyttämön ehdotus.

Saattohoitokodissa hoidettavat kohdataan monilla tavoin. Erilaiset toimintakokonaisuudet eli kehykset ylläpitävät erilaisia todellisuuksia. Tämä periaate nousee Erving Goffmanin (1971) metodologisista kirjoituksista. Goffman hyväksyy etnometodologien käsityksen siitä, että käytännön tekomme määrittävät ympärillä olevien asioiden merkityksen. Erilaisten tekojen kirjon Goffman jäsentää tietyiksi kokonaisuuksi, jotka hän on nimenmyt kehyksiksi. Arkipäivä koostuu siirtymille kehyksestä seuraavaan kehykseen. Kuolevan potilaan hoito ei ole yksi toimintakokonaisuus, vaan useita sellaisia. Siihenkin liittyy useita eri todellisuuksia. Kutakin todellisuutta ylläpitävät erilaiset toiminnot. Kuolemaan liittyvä todellisuus jäsentyy hyvin eri tavoin tilanteesta riippuen. (Peräkylä 1990, 16–18.)

Omassa työssäni olen halunnut kurottaa goffmanilaisten kehysten yli ja taakse ja miettiä, mikä olisi tarkemmin kuvaamassa taiteen paikkaa saattohoidossa. Minulle taiteen käytön pontimeksi ei riitä, että näin jokin goffmanilainen kehys olisi saattohoidettavan paremmin käytettävissä, vaikka tällainen kehysanalyysi varmasti sopii hyvin saattohoitokodin eri roolien tarkasteluun. Kohtaamisissani saattohoidettavan kanssa on ollut kyse jostain muusta. Aiemmin mainitsemani tarinallisuus on ollut minulle yksi selittävä tekijä siihen, miksi kohtaamiset ovat mahdollisia ja eettisiä. Koska olen paikalla taiteilijana, enkä yritä hoitaa tai terapoida saattohoidettavaa mitenkään, täytyy kohtaamisten motiivina olla jokin muu seikka. Tällaiseksi voisi tulla moraalinen toimijuus. Anna Ovaskan haastatteleman filosofi Marya Schechtmanin mukaan olemme bio-psyko-sosiaalisia olioita (Ovaska 2016, 33). Tämä on osa perustavaa tapaamme olla osa ihmistenvälisten suhteiden tilaa ja kulttuurista systeemiä, ja nämä elämämme sosiaaliset ja psykologiset puolet ovat yhtä

tärkeitä kuin immuunijärjestelmä tai aineenvaihdunta, ja niillä on vastaava rooli jatkumissamme oliona. Schechtman väittää, että ollaksemme moraalisia minuuksia, meillä täytyy olla narratiivisia kykyjä. (Ovaska 2016, 34.)

Kun saattohoito on lähellä ihmisen biologisen ajallisuuden loppua, voisi saattohoidettavan kannalta olla tärkeää antaa hänelle mahdollisuus artikuloida omaa omaelämäkerrallista tarinaansa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Näin ollen esineilmaisuus saattohoidossa voisi tarjota paikan, jossa artikuloida oma tarinansa, pysyä sitä kautta moraalisenä toimijana ja tulla ymmärretyksi moraalisenä minuutena. Koska saattohoidettavan ruumiillisuus ja kyky ilmaista itseään ruumiillisesti on heikentynyt, voi esineilmaisuus auttaa saattohoidettavan tunteiden ja ajatusten ilmaisussa ja tätä kautta pitää saattohoidettava mahdollisimman pitkään mukana kulttuurisen elämämme kulussa.

Jotta kohtaamisesta voisi tulla tasa-arvoinen ja tätä kautta eettinen, on mielestäni tärkeää säilyttää kohtaamisissa kysyvä asenne. Jukka Hankamäen mukaan kysyminen on vallan luovuttamista toiselle. Kun valta annetaan vastaajalle, hän on itse näkemyksistään vastuussa. Vastaajan ajatukset tulevat verratuiksi lähinnä hänen omiin mielipiteisiinsä. Se, miten hän argumentoi, tulee punnituksi vain suhteessa hänen omiin lähtökohtiinsa. Hankamäen mukaan ihminen on itsensä kanssa ja itseään varten. (Hankamäki 2003, 32.)

Martin Buber (1999) puhuu dialogista ihmisten välillä ja siitä, kuinka sen muodostaa ihmisten erillisuus sekä heidän orientaationsa toisiaan kohti. Dialoginen oleminen edellyttää, että ihmisten erillisuus ja toiseus ovat hyväksytyjä tosiasioita. Dialogin tarkoitus ei ole toisaalta sovittaa, ylittää tai eliminoida erilaisuutta vaan sen tarkoitus on inhimillistää se. Työni saattohoidossa on pyrkimystä tähän: jotta olisi taiteen keinoin luotu paikka, jossa olla dialoginen ja kohdata Toinen.

Kohtaamisessa, jossa saattohoidettava ja minä kohtaamme toinen toisemme, tulemme tekemisiin toistemme erillisen ajallisuuden kanssa. Levinasin (1987) mukaan toisen ihmisen ajallisuuden tunnistaminen tekee ihmisen tietoiseksi omasta ajallisuudestaan. Saattohoitokontekstissa aika on olemista merkittävästi säätelevä tekijä. Saattohoidettavilla aikaa on konkreettisesti jäljellä vähän. Tähän rajattuun ajallisuuteen minä olen tuonut oman ehdotukseni esineilmaisun käytöstä, joka muotona voi uskottavasti rikkoa eri aikatasot ja seikkailla ihmisen elämänhistorian eri ajoissa.

Riikka Jokinen (1997) kirjoittaa väitöskirjassaan siitä, kuinka Levinas tarkastelee ajallista nykyhetkeä ihmisen konkreettisenä ja ruumiillisena olemassaolon nyt-hetkenä. Hänen mukaansa nykyisyys on ihmisen aistimusten kaikkein alkuperäisin hetki. Varsinaisesti subjektin ajallisuus alkaa siitä hetkestä, kun subjekti tulee yhteyteen Toisen kanssa (Jokinen 1997, 25–26). Kohtaamisissamme Koivikko-kodissa on ollut minun kohdallani kyse myös tästä. Kohtaamieni saattohoidettavien puolesta en voi väittää mitään. Yrityksenä on kuitenkin ollut tuottaa saattohoidettavan ajallisuuteen esineilmaisullinen esitys, jonka välisessä tilassa saattohoidettavan toiseus tunnustetaan ja tunnustetaan.

Kohtaamisiani Koivikko-kodissa voisi levinasilaisittain kuvata eettiseksi, koska olemme kohtaamisissa olleet aina kaksin, ja tällainen kasvokkain kohtaaminen on Levinasin mukaan edellytys kohtaamisen eettisyydelle. Kasvokkain kohtaamisessa kasvot kutsuvat subjektia vastuuseen. Entä kun työni tarkoitus on kuitenkin tuottaa esitys? Voiko esitys pystyä eettisyyteen levinasilaisessa mielessä? Teatterintutkijoiden tulkinnan mukaan teos voi esittää samankaltaisen kutsun. Katri Tanskanen (2017, 41) kirjoittaa Kuisma Korhosta ja Helena Grehanian lainaten tilasta, joka syntyy teoksen ja sen vastaanottajan välille ja siitä, miten tämä tila voisi mahdollistaa toiseuden kohtaamisen.

Koska koko työni perustuu dialogisuudelle, on läsnä mahdollisuus kohtaamiselle. Ja koska minä ja saattohoidettava yhdessä muotoilemme esineilmaisun kautta kulloisenkin esityksen, on siinä ainakin pyrkimys eettisyyteen. Minä vastuutan kanssa-animoijan pyytämällä häneltä esitykselle tarinan. Kanssa-animoija myös roolittaa tarinansa eli päättää, mitkä esineet tulevat ottamaan minkäkin roolihahmon näyttämöhahmon. Kanssa-animoija vastuuttaa minut antamalla minun animoida hänen tarinansa. Vastuuni kantaa vielä esineilmaisutuokioiden yli, koska kanssa-animoijien tarinat ja niiden muistaminen ovat minun vastuullani. Tätä vastuutani kannan kirjoittamalla tätä tutkimustani ja tuomalla näin saattohoidettavien maailmaa ja heidän kanssaan tehtyä taidetta osaksi kulttuurikenttää.

4.2 Esineilmaisun moraalinen toimijuus

Ehdotin moraalista toimijuutta ja sen tukemista yhdeksi omaa työtäni selittäväksi tekijäksi. Elisa Aaltola toteaa moraalisen toimijuuden olevan ihmisen kykyä ymmärtää ja toteuttaa arvojaan ja periaatteitaan (Aaltola 2017, 19). Jaana Hallamaan (2017, 20–21) mukaan toimijaksi voidaan kutsua henkilöä, joka 1) pystyy päämäärien asettamiseen, 2) ymmärtää ja osaa arvioida syy-seuraussuhteita ja 3) pystyy asettamiensa päämäärien

tavoittelemiseen omalla toiminnallaan. Moraaliseksi toimijuuden tekee Hallamaan mukaan näiden kolmen edellä luetellun kohdan toteutuminen (Hallamaa 2017, 20). Arto Laitinen kirjoittaa moraalisten toimijoiden arvottavan monenlaisia asioita, kuten toiminnan päämääriä, haluja ja tuntemuksia. (Laitinen 2001, 6.)

Saattohoitoon hakeutuva ihminen hakee itselleen mahdollisimman hyvää hoitoa ennen kuolemaa. Kuoleman läheisyys vähentää toimijuutta, ja saattohoidettavalla on kaikki oikeus olla heikko ja tarvitseva. Saattohoito pyrkii tarjoamaan mahdollisimman kokonaisvaltaista hoitoa, ja omien arvojen ja oman elämän pohtiminen on osa tätä hoitoa. Esineilmaisutuokioissa on ollut kyse saattohoidettavien omien arvojen pohdiskelusta. Saattohoidossa syntyneissä esityksissä on pystytty asettamaan päämääriä: tuleva esitys, ja toteuttamaan asetettu päämääriä: valmis esitys. Läpi esineilmaisutuokion toimintaa on arvioitu ja arvotettu. Kaikessa toimimisessa on ollut pyrkimyksenä tukea saattohoidettavan arvoja ja ajatuksia. Näin ollen moraalinen toimijuus näyttäisi sopivan esineilmaisua selittäväksi tekijäksi.

Esa Kirkkopelto (2005, 17) määrittelee ihmistoiminnan itseään määritteleväksi ja harkitsevaksi toiminnaksi, joka suuntautuu tulevaisuuteen, ja tämä ihmisyyteen olennaisesti kuuluva tapa sisältää aina näyttämöllisen näkökannan. Esineilmaisutuokioiden onnistumisen kannalta on ollut tärkeää, että saattohoidettava on voinut tunnistaa tarjoamani toiminnan itselleen hyväksi. Tämä ehto on ollut erityisen tärkeä, koska hänen osallistumisensa on ollut elimellinen osa prosessia. Saattohoidettavan toimijuuden tunnustaminen on johtanut näyttämölliseen kuvitteluun. Ihmisen tarinan kerrontaa ja sen liittämistä moraaliseen toimijuuteen tutkinut Lynne Tirrell (1990, 116) on todennut ihmisten epäonnistuvan toimijoina, jos he eivät saa esittää omaa toimintaansa ja luoda toiminnastaan tarinaa.

Taiteen tekeminen yhdessä saattohoidettava kanssa on tuottanut saattohoidettavasta kanssa-animioijan, toimivan ihmisen, joka ei ole ollut toiminnan kohde. Joka kerran, kun saattohoidettavalla on ollut mahdollisuus näyttämöllistää esineilmaisun avulla omaa kokemusmaailmaansa, hän on ollut toimija. Esineilmaisun tarkoitus on ollut toteuttaa saattohoidettavan valitsema ja kertoma tarina näkyväksi siten, että minä tunnustan saattohoidettavan toimijaksi ja asetun (ja samalla asetan taiteellisen osaamiseni) saattohoidettavan palvelukseen. Tärkeää on ollut muistaa työn luonnosmaisuuksien ja ainutkertaisuus.

5 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

Ari Hirvonen (2006, 38) on luetellut ihmistutkimukselle kahdeksan eettistä vaatimusta, jotka ovat tunnollisuus, älyllinen kiinnostus, rehellisyys, ihmisarvon kunnioittaminen, vaaran eliminointi, sosiaalinen vastuu, ammatinharjoituksen edistäminen ja kollegiaalinen arvostus. Tämä kahdeksan kohdan lista vastaa varsin hyvin niitä asioita, joita olen itse pohtinut tehdessäni työtäni Koivikko-kodissa. Työskentely saattohoitokodissa on pitänyt koko ajan työn eettisen pohdinnan pinnalla. Saattohoidossa olevat ihmiset ovat monilta osin sensitiivisessä tilassa, ja tarjoamani esineilmaisuus saattaa aktivoida saattohoidettavassa tunteita ja ajatuksia, joiden käsittelyyn on oltava tilaa ja aikaa. Aina esineilmaisuia tehdessäni olen muistuttanut tämän olevan osallistujalle täysin vapaaehtoista, ja olen esineilmaisuutuokioiden sisällä muistuttanut mahdollisuudesta lopettaa tuokio, jos saattohoidettava niin haluaa.

Olen opinnäytteessäni etsinyt tietoa esineilmaisuuden perusteeksi saattohoidossa. Työni keskiössä ovat olleet toteuttamani esineilmaisuutuokiot ja niiden mahdollisimman tarkka kirjaaminen. Muistiinpanoni ovat koskeneet annetun tarinan ja tarinan pohjalta toteutetun esityksen ja esityspalautteen kirjaamista. Saattohoidettavan kanssa käymäni keskustelut ovat olleet luottamuksellisia, ja niiden sisältöä en ole taltioinut. Olen keskustelujen aikana kirjoittanut ylös joitain avainsanoja, joista voisi myöhemmin kysyä lisää ja ehkä olla hyötyä varsinaista esitystä tehdessä. Nämä muistiinpanot olen tuhonnut asianmukaisesti. Työhön osallistuneet saattohoidettavat ovat allekirjoittaneet tutkimusluvan, ja olen luvannut anonymisoida kaiken aineiston, jotta kukaan ei olisi tunnistettavissa. Siksi käytän tekstin esimerkkitaapauksissa saattohoidettavista kuvitteellisten etunimien etukirjaimia.

Yksi työtäni ohjaava periaate on ollut yleinen ihmettely. Olen ihmetellyt, kuinka kuolemaan valmistautuvat ihmiset ovat vielä niin uteliaita elämälle, että haluavat kokeilla uutta taidemuotoa. Useissa saattohoidettavien kanssa käymissäni keskusteluissa saattohoidettavat ovat ihmetelleet esineilmaisuuta muotona, ja yhdessä saattohoidettavien kanssa olemme ihmetelleet elämää. Tällä ihmettelyllä tarkoitan sitä, että taiteen keinoin minä ja osallistujat olemme luoneet suoriutumisesta ja tulostavoitteista vapaan tilan, mikä on Ari Hirvosen (2006, 45) mukaan yksi eettisesti hyvän tutkimuksen piirteistä.

Opinnäytettäni lukevan tulee muistaa, että kaikessa kirjaamassani aineistossa on kyse minun tekemistäni havainnoista. Olen ollut esineilmaisutuokioissa monissa rooleissa: kuuntelijana, fasilitaattorina, kirjurina ja taiteilijana. Olen pyrkinyt tarkkuuteen, mutta huomioni on ollut esineilmaisun kehittämisessä, ja näin ollen muita seikkoja on jäänyt kirjaimatta. Täytyy myös muistaa, ettei esineilmaisuus sovi kaikille. Saattohoidettavalla on ollut oikeus kieltäytyä kohtaamisemme missä tahansa vaiheessa. Tämän olen tehnyt kaikille osallistuneille selväksi.

Pirkanmaalaisen hoivakodin johtajan kanssa käymästäni keskustelusta on jo aikaa. Tekemäni työ kuolevien parissa on jalostunut esineilmaisun taiteeksi ja saanut minut pohtimaan taiteellisen työn monia puolia, joista joitakuuta avaan tässä itselleni kirjoittamassani kirjeessä.

Hyvä Riku,

Olet tehnyt taidetta eri yhteisöissä ja ympäristöissä yli 20 vuotta. Nyt olet kehittänyt taiteellista esineilmaisua työkaluksi saattohoidettavien kohtaamiseen. Tämä työ on jatkanut sinun kehittämistyötäsi nukketeatterin soveltavien muotojen alalla. Saattohoidossa tehtävä taidetyö on vielä vähäistä, toivottavasti tämä työ auttaa työn leviämässä. Koivikko-kodissa tekemäsi työ on koetellut omaa jaksamistasi. Kohtaamiset saattohoidettavien kanssa ovat olleet emotionaalisesti kuormittavia ja työnohjauksen puuttuminen on näkynyt ajoittaisena väsymyksenä. Oma toimijuuttaan, sen tunnustamista ja siitä huolta pitämistä ei saa unohtaa. Toisaalta ihmiseksi kehityt vain toisten ihmisten seurassa, ja tämä työ Koivikko-kodissa on auttanut sinua kehittymään. Samalla työ on tarkoittanut oman taiteen miettimistä, ja tämä opinnäyte on yksi yritys kirjoittaa auki joitain esineilmaisuuun liittyviä puolia. Olet pohtinut esineen olemusta, esineen animoitumista ja esineilmaisun eettisyyttä. Koivikko-kodin alati ystävällinen henkilökunta ja eritoten Koivikon johtaja Riikka Koivisto ovat omalla työllään mahdollistaneet ja tukeneet taiteen toteutumista saattohoidossa. Sinä olet saanut keskittyä saattohoidettavien kohtaamiseen. Puolalainen runoilija Wislawa Szymborska kirjoittaa runossaan Teatterivaikutelmia kuudennen näytöksen olevan hänelle tragedian tärkein. Se on hetki, jolloin kuolleet nousevat näyttämömöntusta kiitoksiin ja kohtaavat yleisön (Szymborska 1972). Sinun työssäsi yleisö on jalostunut kanssa-animojaksi, yksi saattohoidettava kerrallaan, ja jokaisen esineilmaisutuokion jälkeen sinä olet se, jolle jää vastuu muistaa ja kertoa tarinoista, joita olet saanut olla animoimassa. Kannat näitä tarinoita ja kohtaamisia. Ajattelet kuolleita, joiden tarinat elävät ja muistat, että taiteelliset teot muuttavat myös materiaalista maailmaa, käyttäytymistä ja arvovalintojen syitä. Tällä tavoin ne suoraan muovaavat tulevaisuutta, josta et voi tietää ennen kuin se saapuu, ja pian on jo täällä.

6 LOPUKSI

Opinnäytetyöni tavoitteena oli kuvata saattohoidettavan kohtaamiseen luotu esineilmaisun malli sekä tarkastella esineilmaisun eri puolia saattohoidossa. Tässä työssä on monia erityispiirteitä, joita ovat esimerkiksi esineiden animointi ja saattohoidettavan kohtaamisen haastavuus. Uskon opinnäytetyöni hyödyttävän monia taiteen uusissa konteksteissa työskenteleviä, jotka haluavat viedä omaa taiteellista osaamistaan rohkeasti uusiin ympäristöihin.

Kuvaus ympäristöstä, jossa toimin, sekä oman taiteellisen työn tarkka kuvaus hälventävät mahdollisia ennakkoluuloja taiteen käytöstä saattohoidossa. Tieto onnistuneista esineilmaisutuokioista kannustaa toivottavasti muitakin taiteilijoita kehittämään taiteellisia menetelmiä saattohoitoympäristöihin. Saattohoidettavan moraalisen toimijuuden nostaminen yhdeksi merkittäväksi syyksi tehdä taidetta saattohoidossa saattaa herättää laajemminkin moraalisen toimijuuden pohdintaan. Voi kysyä, voisiko moraalisen toimijuuden ja taiteen avulla ihmisyyhteisön moraaliseksi jäseneksi nostaminen olla yksi taiteen tehtävä tämän hetken maailmassa, jossa eettiset kysymykset ovat monella tavoin ajankohtaisia, ja meiltä ihmisinä vaaditaan paljon vastuunkantoa isoissa moraalisisissa kysymyksissä. Taiteen käytön eettisyyden miettiminen on tärkeää varsinkin, kun työskennellään saattohoidossa, missä osallistujat ovat hauraassa asemassa. Taiteellisen toiminnan onnistumisen edellytyksiin uusissa konteksteissa kuuluu, että taiteilijalla on käsitys oman toimintansa perusteista sekä ymmärrys olosuhteista, joissa hän toimii. Näin taiteilija osaa asettautua paikkaan ja tilanteeseen paremmin. Toivon, että oma opinnäytteeni pystyy antamaan työkaluja ja sanoja näiden asioiden pohtimiseen.

Tämä opinnäyte antaa monia mahdollisia suuntia jatkotutkimukselle. Saattohoitokodin henkilökuntaa haastatteleamalla saisi tietoa taidetyön vaikutuksista hoivatyön arkeen sekä mahdollisista vaikutuksista heidän työhönsä. Yksi jatkotutkimuksen aihe voisi olla tehdä taiteellista tutkimusta, jossa saattohoidettavien tarinoista muodostuisi tutkimuksen esityksellinen aineisto. Saattohoidettavien emotionaaliseen kohtaamiseen voisi luoda esineilmaisusta työkalun, jonka tueksi voisi kirjoittaa oppaan.

Itse olen jatkamassa tämän asian tutkimista, ja valmistelen englanninkielistä artikkelia siitä, kuinka esineilmaisuus voi tukea moraalista toimijuutta saattohoidossa. Tämä artikkeli tulee Applied Theatre Research -julkaisuun, ja se julkaistaan vuoden 2020 aikana.

Olen kehittämishanketta tehdessäni oppinut paljon. Edelleen olen hämmästynyt kohtaamisista Koivikko-kodissa – siitä, kuinka avoimen innostuneesti minut otettiin vastaan tässä lämpimässä kuoleman talossa.

LÄHTEET

Aaltola, E. & Keto S. 2017. Empatia – Myötäelämisen tiede. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Andrianov, K. 2015. Esine roolissa. Eloillistuminen pyhän kokemuksena Kristian Smedsin ja Houkka Bros. -ryhmän teatterissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Acta Universitatis Tamperensis 2044. Tampere: Tampere University Press. Saatavissa myös <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/96976>.

Anttonen, M. S. 2016. Kuoleman vaikeuden lievittäminen kuoleman todellisuuden kohtaavassa ja ohittavassa saattohoidossa. Substantiivinen teoria saattohoidosta potilaan, perheenjäsenen ja hoitohenkilökunnan näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Terveystieteiden yksikkö. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 2148. Viitattu 11.4.2019 <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/98745>.

Bell, J.; Orenstein, C. & Posner, D. N. 2015. The Routledge Companion to Puppetry and Material Performance. London & New York: Routledge.

Bennet, J. 2015. Encounters with the Art Thing. Viitattu 11.6.2019 http://salvageartinstitute.org/janebennett_encounterswiththesartthing.pdf.

Bennett, J. 2010. Vibrant matter a political ecology of things. London: Duke University Press.

Boal, A. 2008. Theatre of the Oppressed. New Edition. Translated from Spanish by Charles A. and Maria-Odilia Leal McBride and Emily Fryer. London: Pluto Press.

Brown, B. 2001. Thing Theory. Teoksessa F. Candlin & R. Guins (toim.) The Object Reader.

Buber, M. 1999. Minä ja Sinä. Suom. J. Pietilä. Kolmas painos. Juva: WSOY.

Candlin, F. & Guins, R. (toim.) 2009. The Object Reader. London and New York: Routledge.

ETENE. 2002. Kuolemaan liittyvät eettiset kysymykset terveydenhuollossa. Viitattu 11.4.2019 <https://etene.fi/documents/1429646/1559098/ETENE-julkaisuja+4+Kuolemaan+liittyv%C3%A4t+eettiset+kysymykset+terveydenhuollossa.pdf/6a1cd043-354c-486d-b554-e9f37159924e/ETENE-julkaisuja+4+Kuolemaan+liittyv%C3%A4t+eettiset+kysymykset+terveydenhuollossa.pdf>.

Foley, K. 2014. Object theatre. Viitattu 14.6.2019 <https://wepa.unima.org/en/object-theatre/>.

Goffmann, E. 1971. Arkielämän roolit. Suom. E. Puranen. Helsinki: WSOY.

Grosz, E. The Thing. 2001. Teoksessa F. Candlin & R. Guins (toim.) The Object Reader.

Gröndahl, L. 2014. Lavastus kohtaamisena ja kosketuksena. Teoksessa M. Elo (toim.) Kosketuksen figureja. Helsinki: Tutkijaliitto.

Hakola, O.; Kivistö, S. & Mäkinen, V. 2014. Kuoleman kulttuurit Suomessa. Helsinki: Gaudeamus Oy.

Hallamaa, J.; Launis, V.; Lötjönen, S & Sorvali, I. 2006. Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: SKS.

Hallamaa, J. 2017. Yhdessä toimimisen etiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Hankamäki, J. 2003. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Helsinki: Helsinki University Press.

Hartley, N. & Payne, M. 2008. The Creative Arts in Palliative Care. London: Jessica Kingsley Publishers.

- Hirvonen, A. 2006. Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: SKS.
- Honkasalo, M-L. 2014. Sisimmästä liikkeessä. Teoksessa M. Elo (toim.) Kosketuksen figuureja. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Häkkinen, K. 2005. Nykysuomen etymologinen sanakirja. 3. painos. Juva: WSOY.
- Hänninen, J. 2001. Kuolevan kipu ja kärsimys. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Jokinen, R. 1997. Tietämättömyyden etiikka. Emmanuel Levinas modernin subjektin tuolla puolen. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 15 Jyväskylän yliopisto.
- Jurkowski, H. 2013. Aspects of Puppet Theatre second edition. United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Jurkowski, H. 1998. A History of European Puppetry, Volume Two: The Twentieth Century. New York: The Edwin Mellen Press.
- Kalliokoski, J. 2016. Affordanssi. Viitattu 7.6.2019 <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:affordanssi>.
- Kirkkopelto, E. 2005. Näyttämön ilmiö. Teoksessa P. Houni, P. Paavolainen, H. Reitala ja H. Suutela (toim.) Esitys katsoo meitä. Viitattu 18.6.2019 http://teats.fi/wp-content/uploads/2016/01/julkaisu_elokuu.pdf.
- Kirkkopelto, E. 2016. Joints and Strings: Body and Object in Performance. Viitattu 1.7.2019 <https://www.performancephilosophy.org/journal/article/view/70/100>.
- Laitinen, A. 2001. Moderni moraalinen identiteetti: tarvitaanko ”moraalisuuden lähteitä”? Viitattu 22.10.2019 <http://www.helsinki.fi/tint/matti/laitinen.pdf>.
- Lehmann, H-T. 2009. Draaman jälkeinen teatteri. Suom. R. Virkkunen. Helsinki: LIKE.
- Lehtinen, I. 2018. Dramaturgisia käsitteitä. Teoksessa K. Numminen, M. Kilpi & M. Hyrkkänen (toim.) Dramaturgiakirja – Kaikki järjestyy aina. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.
- Lehtonen, M. 2014. Maa-ilma. Tampere: Vastapaino.
- Levinas, E. 1987. Time and Other. Translated from France by Richard A. Cohen. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Lipponen, V. 2006. Läheisyyttä ja etäisyyttä kuoleman lähestyessä. Kuolevan potilaan ja omahoitajan hoitosuhde dialogisen filosofian näkökulmasta tarkasteltuna. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, hoitotieteen laitos. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 539. Viitattu 3.4.2019 <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67617>.
- Margolies, E. 2016. Props. London: Palgrave.
- Marshall, K. 2013. Puppetry in Dementia Care. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Nivala, A. 2014. Spekulaatiivisen realismin ja posthumanismin yhtymäkohtia. Quentin Meillassoux'n korrelaationismin kritiikistä Ian Hamiltonin Grantin luontofilosofiaan. Teoksessa k. Lummaa & L. Rojola (toim.) Posthumanismi. Turku: Eetos.
- Nurmi, T.; Rekiaro, I. & Rekiaro, P. 1992. Suomen kielen sanakirja. Jyväskylä: Gummerus.
- Olkkonen, C. 2010. Saattohoitopotilaan yksilöllisyys, elämänlaadun, toivon ja voimavaraisuuden näkökulmasta tarkasteltuna. Opinnäytetyö. Hoitotyön koulutusohjelma. Helsinki: Metropolia ammattikorkeakoulu. Viitattu 12.3.2019 <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/15959/saattoho.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Ovaska, A. 2016. Moraalinen minä, perustason persoona ja kerrottu minuus – Marya Schechtman tarinoiden merkityksestä elämässä. Niin&Näin nro 90 syksy 3/2016.

Peräkylä, A. 1990. Kuoleman monet kasvot. Tampere: Vastapaino.

Pihlainen, Aira 2010. Hyvä saattohoito Suomessa. Asiantuntijakuulemiseen perustuvat saattohoitosuosittukset. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 20.7.2019 <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71949/URN%3aNBN%3afi-fe201504225791.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Plassard, D. 2016. Actor and Puppet on the Contemporary Stage. Viitattu 13.4.2019 https://www.researchgate.net/publication/313414526_Actor_and_Puppet_on_the_Contemporary_Stage.

Salmela, M. 2014. Kuolevan Kohtaaminen. Teoksessa O. Hakola, S. Kivistö & V. Mäkinen (toim.) Kuoleman kulttuurit Suomessa. Helsinki: Gaudeamus Oy.

Sand, H. 2003. Sateenkaaren päästä löytyy kultaa: Tutkimus suomalaisesta saattohoidosta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Hoitotieteen laitos. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 239. Viitattu 30.3.2019 <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67272/951-44-5617-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Saresma, T. 2007. Omaelämäkerran rajapinnoilla. Kuolema ja kirjoitus. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 92. Jyväskylän Yliopisto. Viitattu 21.3.2019 <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/40449>.

Schechner, R. 2016. Johdatus esitystutkimukseen. Suom. S. Silvonon. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.

Szyborska, W. 1972. Theatrical Impressions. Translated from Polish by Adam Czerniawski. Viitattu 12.9.2019 <http://inwardboundpoetry.blogspot.com/2007/06/429-theatrical-impressions-wislawa.html>.

Tanskanen, K. 2017. Yleisö kohtaa toisen. Etiikan dramaturgioita 2010-luvun suomalaisissa näytelmissä. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Teatteritiede. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavissa myös <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/180560>.

Thrift, N. 2008. Non-Representational Theory. Space/Politics/Affect. London: Routledge.

Tirrell, L. 1990. Storytelling and Moral Agency. Viitattu 4.8.2019 <http://www.jstor.org/stable/430901>.

Tringham, M. 2011. How to Think a Puppet. Viitattu 16.6.2019 <https://kar.kent.ac.uk/31637/3/How%20to%20Think%20a%20Puppet%20unpublished%20draft.pdf>.

Turun Sanomat 3.10.2019. Karinakoti avautunee uudestaan ensi vuonna, mutta Turku haluaa säilyttää sairaala-alueella vaativan palliatiivisen hoidon ja saattohoidon. Viitattu 22.10.2019 <https://www.ts.fi/uutiset/paikalliset/4723000/Karinakoti+avautunee+uudestaan+ensi+vuonna+mutta+Turku+haluaa+sailyttaa+sairalaalueella+vaativan+palliatiivisen+hoidon+ja+saattohoidon>.

Utriainen, T. 1999. Läsnä, riisuttu, puhdas — uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä. Helsinki: SKS.